

Universitat
de les Illes Balears

TREBALL DE FI DE MÀSTER

HISTÒRIA DE LA DONA: UNA PROPOSTA DIDÀCTICA PER 4^è D'ESO

Bàrbara Colom Ordinas

Màster Universitari Formació del Professorat

(Especialitat/Itinerari de Geografia i Història)

Centre d'Estudis de Postgrau

Any acadèmic 2019-20

HISTÒRIA DE LA DONA: UNA PROPOSTA DIDÀCTICA PER 4^t D'ESO

Bàrbara Colom Ordinas

Treball de Fi de Màster

Centre d'Estudis de Postgrau

Universitat de les Illes Balears

Any acadèmic 2019-20

Paraules clau del treball:

Història de la dona, Història social, Segon cicle d'ESO, Aprenentatge basat en el pensament, Aprenentatge significatiu.

Nom del tutor del treball Sebastià Serra Busquets

Resum

El treball introdueix la història de la dona com a part destacada de les ciències socials. Durant les darreres dècades s'ha posat especial interès en l'estudi de la dona i allò que fa referència a ella durant la història. Aquest interès i els avanços que s'han fet no es veuen reflectits en el currículum d'ESO ni acompanyen els canvis socials que afecten a l'alumnat. A partir del currículum de 4t d'ESO, es fa una proposta de possibles temes referents a la dona, que es poden treballar conjuntament amb el temari del curs.

S'ha establert una proposta de programació del temari on s'incorpora un apartat sobre història de la dona i una activitat per consolidar el contingut en cada tema. Així, el treball inclou, punts introductoris sobre la dona i la seva incorporació a la docència i una proposta d'estructura del temari de 4t d'ESO, amb la incorporació d'apartats sobre història de gènere en cada tema i d'activitats al respecte. Posteriorment, es tractaran les principals característiques de les metodologies emprades per dur a terme les activitats proposades i un sistema d'avaluació. Es plantegen una sèrie de consideracions generals per tal de poder avaluar les activitats proposades.

Abstract

This paper introduces the women's history as a prominent part of the social sciences. In recent decades, special interest has been placed in the study of women and what refers to them throughout history. This interest and the progress that has been made is not reflected in the ESO curriculum nor does it accompany the social changes that affect students. We have made a proposal, based on the 4th ESO curriculum, with possible topics related to women, which can be worked on together with the course syllabus. We have made a programming proposal which includes a section on women's history and an activity to consolidate the content in each topic. Thus, the work includes, introductory points on women history and their incorporation into teaching and a proposal for the structure of the 4th ESO syllabus, with the incorporation of sections on gender history in each subject and activities in this regard. Subsequently it also contain the main characteristics of the methodologies used to carry out the proposed activities and an evaluation system will be discussed.

Índex

1. Objectius	5
2. Estat de la qüestió	6
3. Justificació del tema elegit	9
4. Desenvolupament de la proposta	10
4.1. Què és la història de la dona?	11
4.2. Per què incloure la història de gènere al currículum?	13
4. 4.2.1. Marc Legal	13
4.3. Cap una educació amb perspectiva de gènere	15
4. 4.3.1. Anàlisi de la situació	16
4. 4.3.2. Beneficis i oportunitats d'incloure la perspectiva de gènere a l'aula	18
4. 4.4. Proposta pel currículum de 4 ^t d'ESO	20
4.4.1. Continguts del temari	21
4.5. Metodologies emprades	49
5. 5. Avaluació	52
6. 6. Conclusions	53
7. 7. Bibliografia	55
ANNEXOS	60
Annex A	60
Annex B	65

1. Objectius

El principal objectiu de la proposta docent que s'exposa en el següent treball és incorporar la història de la dona al temari de 4^è d'ESO. La voluntat del treball és donar a conèixer la història de la dona i evitar que continuï essent poc visible entre les diferents matèries que treballa l'alumnat a classe mitjançant una tasca indisciplinada. Des de la perspectiva de la història social es poden desenvolupar continguts que afavoreixin la comprensió de la realitat històrica i social amb l'objectiu de desenvolupar una comprensió crítica de la realitat. És a dir, amb l'objectiu que l'alumnat pugui analitzar la realitat des dels coneixements, la consciència i l'experiència (Simón, Ortiz, Pérez, 2013, p. 2).

El que ens agradaria aconseguir és fer més present la història de la dona en el temari i dins les sessions. És a dir, no tant en el currículum sinó més en la pràctica diària que es fa directament amb l'alumnat. Tenint en compte les exigències del currículum, molt extens, i el poc temps que es té per treballar períodes històrics tan amplis, entenem que la proposta s'ha d'adaptar a la resta de temes del currículum. Es vol trobar la manera de poder equilibrar el temari tradicional amb la incorporació de la història de gènere. Ja que considerem la història de la dona fonamental dins l'educació i per tal que cada vegada es faci més visible en la societat la presència femenina i es desenvolupi un compromís social amb la societat actual per a la inclusió i la diversitat.

Com a objectius més específics se cercaran temes relacionats amb la història de la dona que encaixin amb el temari de 4^è d'ESO i complementar aquests temes amb activitats variades. L'objectiu és trobar episodis de la història de la dona que tinguin un cert atractiu per l'alumnat i a l'hora hi tinguin cabuda dins les exigències del currículum. Per les activitats es vol treballar diferents metodologies que es complementin entre elles i permetin un aprenentatge significatiu.

Per altra banda, ens agradaria treballar tècniques i temàtiques que involucrin la història social i la microhistòria. Que poden ser un bon complement i una bona

metodologia per treballar de forma òptima i apropar-nos a esdeveniments més aïllats de la història.

2. Estat de la qüestió

Des de les darreres dècades del segle XX fins a l'actualitat s'ha vist un augment quantitatiu d'articles i llibres que tracten la història de la dona. Entre aquesta producció podem destacar Bonnie Anderson i Judith Zinsser. Ambdues varen començar a treballar en la història de la dona cap a la dècada dels anys 70 i són pioneres en aquest camp. Com a resultat tenim la seva *Historia de la mujer: una historia propia*, una obra sense precedents que reconstrueix el paper de la dona des de la prehistòria fins a dia d'avui. Una de les característiques més destacades de l'obra és la consideració que fan les autores a totes les classes socials. Per aquest motiu podríem dir que es tracta d'una obra molt completa que ompl un buit històric. Aquesta obra és una gran eina per ampliar les aproximacions generals de la història i reajustar-la per aconseguir una veritable història de la humanitat.

Georges Duby i Michelle Perrot fan una tasca semblant a la de Anderson i Zinsser amb la seva *Historia de las mujeres*. Són cinc toms que tracten la història de la dona en els diferents períodes històrics. Aquesta obra analitza com les relaciones entre ambdós sexes condiona l'evolució històrica i aporta una gran informació en el camp de la història de gènere. També s'ha aprofundit en la història de la dona a Espanya, podem trobar varies monografies al respecte. Entre les autores destacades que tracten aquest tema trobam Elisa Garrido, Ana Maria Aguado, Gloria Nielfa, Isabel Morant o Josefina Cuesta.

Per altra banda, des de l'àmbit universitari s'ha impulsat la creació de revistes dedicades a la història de la dona. Són revistes temàtics on cada volum tracta temes molt variats amb l'única premissa que han de tractar la dona dins la història com a centre temàtic. Exemples de revista d'aquestes característiques podrien ser Arenal: Revista de Historia de las Mujeres, Raudem: Revista de Historia de las Mujeres o Revista Douda. L'Institut Català de la Dona té una

secció de revistes especialitzades on es poden trobar molts altres recursos, fins i tot a nivell internacional amb revistes com l'*European Journal of Women Studies* o *Women Studies International Forum*, així com temes més especialitzats en filosofia, psicologia i altres camps.

Altres articles que són importants i que cada vegada proliferen més són aquells relacionats amb l'educació i l'aplicació de la perspectiva històrica. Entre les autores més destacats que tracten aquesta incorporació de la perspectiva de gènere dins l'educació podem trobar Antonia Fernández amb articles com *Género e Historia: una perspectiva didáctica*, Glòria González o Maribel Ponferrada. Aquestes darreres treballen dins l'àmbit universitari per a la incorporació de la perspectiva de gènere dins la docència. Moltes universitats dins l'àmbit espanyol comencen a tractar aquest mateix tema i comencen a justificar i a organitzar la manera en què s'ha de produir la incorporació de la història de gènere a les aules i als currículums. Per exemple, l'Observatori per la Igualtat de la UAB o l'Agència per la Qualitat del Sistema Educatiu de Catalunya, amb articles com *Guia per la introducció de la perspectiva de gènere dins la docència* o *Marc general per la incorporació de la perspectiva de gènere en la docència universitària*, difonen diferents pautes o eines per poder dur a terme aquesta tasca de forma satisfactòria.

Els articles i llibres emprats per respondre a les necessitats del treball són de temàtica i autoria molt variada. Realment, per cada tema del currículum que s'ha tractat s'ha emprat una bibliografia concreta. Per exemple, en el cas del tema de les artistes impressionistes i avantguardistes ens hem basat en l'obra de Manuel J. Roldan *Esto no estaba en mi libro de historia del arte*. Hi ha temes on si que es treballa amb autors molt especialitzats en la qüestió com és el cas de David Ginard i la seva obra sobre Aurora Picornell. Cada tema ha emprat diferents referències, que es poden trobar a la bibliografia, per anar completant el contingut però, generalment, sense destacar una per sobre les altres.

En referència a la metodologia, ens hem basat en diferents articles que aprofundeixen en els aspectes metodològics. Per exemple, Pere Pujolàs ens parla del treball cooperatiu i el seu beneficis amb el seu article *Cooperar per*

aprendre i aprendre a cooperar: el treball en equips cooperatius com a recurs i com a contingut. O Andrea Higeró a través de la pàgina web de *Campus Educación* ens ha aportant una gran informació sobre l'aprenentatge basat en el pensament, *Thinking based learning*. S'ha de dir que a través d'Internet hi ha moltes pàgines web on trobar referències a metodologies diverses i on es pot trobar molts de models d'activitat. Cada vegada hi ha més recursos en línia a l'abast de tothom tot i que hem de destacar les revistes que tracten la didàctica com *REIDICS: Revista de Investigación en Didáctica de las Ciencias Sociales o Enseñanza & Teaching: Revista Interuniversitaria de Didáctica*.

Álvaro Lopez i Rosa Luque ens han ajudat a aproximar-nos a la història oral i a la microhistòria per tal de poder aplicar-les a les activitats. Algunes d'aquestes informacions les trobam a pàgines web com per exemple *Descobrir la història* on hem aconseguit referències sobre la microhistòria o amb articles com *Usos y beneficios de la historia oral*. Entre les autores que aprofundeixen en la microhistòria i la història social podem destacar Justo Serna i Anacleto Pons i Laura Benadiba i Pilar Folguera. Benadiba sota l'obra *Historia oral: fundamentos metodológicos para reconstruir el pasado desde la diversidad* ha compilat diversos treballs sobre història oral que mostren les oportunitats d'aquesta. Per la seva part, Folguera amb el seu llibre *Cómo se hace historia oral*, elabora un gran contingut on ensenya quines són les bases i els procediments a seguir si volem treballar la història oral.

Per últim ens agradaria fer referència a la producció que hi ha en l'àmbit balear. Tot i que en el treball quasi bé només tractam la història de les Illes Balears amb la figura d'Aurora Picornell hi ha molts de recursos de gran utilitat. Des de l'Institut Balear de la Dona i la Direcció Insular d'Igualtat s'està treballant per acostar al públic tant la producció femenina com la història de la dona. Amb aquest objectiu podem veure diferents projectes. La Direcció Insular d'Igualtat ha impulsat la campanya *Mallorca té nom de Dona* per donar a conèixer les mallorquines que han fet aportacions a la societat però que fins ara no havien estat massa reconegudes. Així, han tret diferents llibrets amb figures destacades com Catalina Homar, Margalida Jofre o el col·lectiu de les

sabateres. En la mateixa línia, l'Ajuntament de Palma va impulsar la iniciativa Palma en femení on es dona a conèixer a través algunes dones que donen nom a carrers, centres educatius o espais municipals de Palma, com Aina Moll, Catalina Valls, Maria Antònia Salvà o Beatriu de Pinós. Per últim, l'Institut Balear de la Dona treballa per la difusió i la sensibilització per la igualtat de gènere. Ens proporciona nombrosos recursos documentals a través del Catàleg Bibliogràfic de les Illes Balears. A més, ens ajuda a executar les mesures per la igualtat per exemple amb la publicació de *Llenguatge per la Igualtat en Educació* i recursos similars que permeten unes aules més diverses i igualitàries.

3. Justificació del tema elegit

Com ja s'ha exposat a punts anteriors el nostre principal objectiu és treballar la història de la dona i fer-la present en la societat. La motivació que ens ha conduït a posar-ho en marxa dins aquest treball és la voluntat d'impulsar un canvi social des de les aules. Durant els darrers anys el feminisme s'ha fet molt present dins la societat i és un aspecte que preocupa a l'alumnat i que ha arribat als centres. Per aquest motiu considerem que és important que aquesta motivació o preocupació que té l'alumnat tenguí una resposta per part de la docència.

L'educació ha d'anar evolucionant i s'ha d'adaptar a les necessitats dels alumnes i de la societat. Moltes vegades aquesta evolució és un procés lent però no sempre hi ha temps i hem de reaccionar més ràpid. A més, que les necessitats de la societat es puguin treballar des dels centres educatius, creim que és un aspecte molt important i una oportunitat que no podem deixar escapar.

Creim que és molt important intentar donar unes eines a l'alumnat amb la finalitat que pugui ser més crític i conscient del món i la societat que l'envolta. Tenim la sort que la matèria de ciències socials és un bon punt de partida per aconseguir aquest objectiu, ens dona moltes oportunitats i facilitats. Ja que

tenim aquestes oportunitats les hem volgut aprofitar i fer més present la història de la dona dins els centres educatius, moltes vegades oblidada o omesa dins la història.

Construir una realitat més completa i inclusiva és una gran eina social i personal pel desenvolupament de l'alumnat. Sempre es parla que l'escolarització ha de servir per incorporar persones capaces i competents dins la societat. Per tant, com més completa sigui l'educació que rebin i com més eines els hi proporcionem millor serà la integració dels alumnes dins la societat i amb més èxit es podran desenvolupar en el dia a dia.

En conclusió, creim que la història de la dona és molt important i complementària, per tant, necessària en l'educació. A més, cada vegada més institucions i organismes educatius treballen per la visibilització i incorporació de la història de gènere en els seus mètodes. Per aquest motiu el treball pretén incorporar-la d'una manera compatible amb el dia a dia dels centres educatius. És a dir, pretenem demostrar que la introducció de la història de la dona no suposa un problema ni una càrrega extra de feina per els estudiants. Sinó que és perfectament compatible amb els continguts que ja apareixen en el currículum.

4. Desenvolupament de la proposta

La proposta educativa que s'ha decidit tractar és la incorporació de la història de la dona en el currículum de 4^t d'ESO. S'ha elegit el temari d'aquest curs perquè només es treballa història, ja que la geografia s'ha treballat durant 3r d'ESO, i així tenim més oportunitats d'actuació. D'aquesta manera el temari és un recorregut des de l'Europa al segle XVIII fins les característiques del recent segle XXI. Creiem que a partir d'aquest temari es tendran moltes oportunitats per treballar la història de la dona, i els alumnes de 4t d'ESO podran assumir unes activitats que requereixin un poc més d'aprofundiment i raonament.

Abans d'entrar en el temari i en les activitats, s'explica què és la història de la dona, per què és òptim que s'inclouï en el currículum i els beneficis i oportunitats que té aquesta incorporació.

Després, a partir dels continguts que apareixen en el currículum es fa una proposta de programació del temari incloent la història de la dona i una proposta d'activitat relacionada amb la teoria que es tracta a cada tema. Aquesta incorporació, té l'objectiu de poder tractar de forma equilibrada la història de la dona amb la resta del temari, que no distorsioni la importància i complexitat que té la resta de continguts. Per últim trobam dos apartats que tracten les metodologies en les quals hem basat les activitats i una proposta d'avaluació.

4.1. Què és la història de la dona o de gènere?

La història de la dona és l'estudi del paper de les dones dins la història. La importància del gènere com a categoria històrica ha donat un nou enfocament per a la interpretació de la història. D'aquesta manera es poden analitzar els diferents períodes històrics, episodis concrets o moviments destacats des de la perspectiva de gènere, és a dir, aportant una nova visió que durant molts anys havia quedat soterrada (Caine i Sluga, 2000, p.13).

Podem afirmar que la història de la dona com àrea específica de la història és de creació relativament recent. La veu femenina s'ha imposat com a característica de les ciències socials a partir de l'auge del feminisme durant les darreres dècades del segle XX. És durant la dècada de 1980 que s'imposa com a categoria d'anàlisi gràcies a la segona onada de feminisme que es produeix durant els anys setanta. Malgrat que el sexe femení ha representat la meitat o més de la població humana, les diferents corrents historiogràfiques han marginat la dona dels seus estudis.

La historiografia acadèmica tradicional s'ha limitat a tractar la història d'alguna dona destacada, principalment reines, nobles o santes, entre altres, que

representen un cert prestigi i influència política. És a dir, s'han tractat dones amb un cert poder polític i un cert pes dins la societat, personalitats concretes.

La història de la dona s'inicia com a justificació de la seva pròpia legitimitat com a branca de la història. Desenvolupa unes línies d'actuació pròpies amb una metodologia renovada que la duen a replantejar-se les tesis històriques tradicionals. Una de les aportacions més importants que fa la història de la dona en els seus inicis és precisament l'afirmació que la dona té una història.

Aquesta història no es pot considerar un conjunt de dades oblidades que s'han d'incorporar a les categories històriques tradicionals i tampoc és una aportació marginal a la història que coneixem. Per arribar a aquest punt s'ha hagut d'acceptar que l'experiència històrica de les dones no té per què concebre-se obligatòriament igual a la història de l'home. És a dir, hem d'entendre que hi ha aspectes diferenciadors i agents diferents. Les circumstàncies en que es desenvolupen les dues històries són distintes i per això es desenvolupen de forma diferent. A més surten a la llum les relacions socials de gènere i les aportacions d'ambdós sexes al procés històric.

Aquest darrer punt obre un debat complicat i difícil de resoldre entorn a l'opressió de la dona i el seu paper en la història. Debat encapçalat per la historiadora estatunidenca Mary Beard. Beard intenta demostrar el prejudici sexista que mostren els historiadors, majoritàriament homes, que parteixen de la base que les dones han estat històricament subordinades a l'home. Beard intenta demostrar que no és així mitjançant una catalogació de les aportacions de les dones independents en el procés històric, per mostrar que tenen un paper positiu al llarg de la història i una importància en el desenvolupament històric. De qualsevol manera no és un debat tancat, no s'ha desenvolupat un consens sobre l'evolució de la història de la dona.

De totes formes es poden aclarir diferents punts. La invisibilitat de la dona en els estudis històrics no es deu a una conspiració de certs historiadors homes sinó a la concepció androcèntrica de la història i de la historiografia tradicional. Els processos de producció del coneixement s'han basat històricament en l'absència de la visió, sabers i interessos de les dones. Aquest fet produeix una

ciència androcèntrica, que pren les explicacions i els models masculins com a referents universals. La suposada “objectivitat” de la ciència es veu afectada per aquesta mancança, esdevenint una mala ciència (Ponferrada, 2017, p. 8). S’ha donat més importància a l’anàlisi de la política i l’economia mentre que s’ignoren camps més relacionats en l’individu, les relacions personals o la família. Hi ha molts de grups socials que han estat exclosos de la història.

Recordem que la història és la visió de les persones vencedores i no de les persones oprimides i que el discurs històric és un instrument de poder i una forma de control de les nacions dominants (Ponferrada, 2017, p. 8). Amb això, el que volem demostrar és la dificultat de trobar un origen o una explicació a aquesta invisibilitat femenina dins la història però que tampoc ens ha de ser estranya. És a dir, de la mateixa manera que parlem d’invisibilitat de la dona també podem veure com hi ha invisibilitat d’altres sectors socials com per exemple la pagesia o els infants.

El conjunt de la pagesia no és un sector social estudiat en profunditat perquè no ha interessat a la història, a les persones que han escrit la història. Sempre hi ha hagut un predomini de la història política i realment les persones que han fet política són un sector molt reduït de la població. La resta de la població queda en l’anonimat i no té importància. Actualment es comença a apreciar un interès per aquests sectors socials menys coneguts i menys estudiats que ens permeten completar la visió històrica des d’altres perspectives arrodonint-ne el coneixement de la història.

Segons Mary Nash, la història de la dona parteix de dues vessants fonamentals. Una és l’elaboració d’un marc conceptual adequat vinculat al desenvolupament de la teoria feminista contemporània. L’altra és l’elaboració d’una metodologia nova a partir del contacte amb les corrents renovadores de les disciplines històriques, com la història social (Nash, 1984, p. 24).

Hem de tenir en compte que la història de la dona encara està en construcció, ja fa anys que s’escriuen obres d’història de la dona però la renovació històrica per incorporar-la no s’ha dut a terme. Encara no podem veure el resultat final de tenir una història que ajunti les dues experiències.

4.2. Per què incloure la història de gènere al currículum?

La incorporació de la perspectiva de gènere en la docència és un dels elements centrals de les polítiques d'igualtat de gènere en l'àmbit educatiu. Tal com subratlla la Unió Europea, la igualtat de gènere no és només una qüestió de justícia social sinó que afecta el propi rendiment de la docència i de la investigació. Aquestes consideracions són les que han motivat el desenvolupament d'un marc normatiu d'àmbit internacional i estatal (González, 2018, p. 9).

4.2.1. Marc Legal

El Tractat de la Unió Europea (TUE, 2010) va fixar el principi d'igualtat entre dones i homes com un valor comú de la UE (art. 2). Així mateix, el Tractat de Funcionament de la Unió Europea establí la igualtat de gènere i la lluita contra qualsevol discriminació per raó de sexe com a objectius de la Unió que han de ser presents a totes les seves accions i polítiques (articles 8 i 10), assumint així el caràcter transversal de la igualtat. La igualtat de dones i homes és també un dret fonamental que s'ha de garantir en tots els àmbits, de conformitat amb la Carta de Drets Fonamentals de la UE (art. 23, 2000). Aquesta normativa legitima l'establiment de mesures d'acció positiva que incideixin no només en les oportunitats sinó també en els resultats, per tal d'eradicar les desigualtats entre dones i homes (art. 141.4 TUE).

La promoció de la igualtat de gènere és un dels sis pilars de l'*European Research Council* i un principi fonamental de l'Àrea Europea d'Investigació. Cal recordar també que, en el context de transició cap a l'Espai Europeu d'Educació Superior, la reforma va incloure el mandat d'incorporar els estudis de gènere en la docència i en la investigació universitàries (González, 2018, p. 9- 10).

A nivell de l'Estat espanyol, la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, estableix la inclusió de la igualtat de gènere i la no discriminació a la formació, docència i recerca (Ponferrada, 2017, p. 5). L'article 4 indica que les universitats inclouran i fomentaran en tots els àmbits acadèmics la formació en igualtat i no discriminació de forma transversal. Per altra banda, la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes, estableix amb tal finalitat, que les administracions públiques promouran: (i) La inclusió, en els plans d'estudi, de l'ensenyament en matèria d'igualtat entre dones i homes; (ii) La creació de postgraus específics; i (iii) La realització d'estudis i investigacions especialitzades en la matèria i la incorporació dels aspectes de gènere en els estudis i estadístiques que es realitzin. A més, s'estableix la inclusió de la perspectiva de gènere com a categoria transversal i la promoció d'estudis de gènere i de les dones. (González, 2018, p.10- 11).

En referència a la legislació balear, l'article 31 de la 11/2016 estableix que en el sistema d'educació superior de les Illes Balears s'han d'adoptar les mesures necessàries perquè s'incloguin competències en matèria d'igualtat entre dones i homes en els plans d'estudis dels diversos ensenyaments (BOIB, n. 99, 4- 8- 2016, p.24405).

4.3. Cap una educació amb perspectiva de gènere

La perspectiva de gènere no és una docència sobre les dones. És una docència que considera el sexe i el gènere com a variables analítiques i explicatives clau. Implica prestar atenció a les similituds i a les diferències, en les experiències, interessos, expectatives, actituds i comportaments de les dones i dels homes, així com identificar les causes i conseqüències de la desigualtat de gènere, per poder combatre-la. Una docència amb perspectiva de gènere té en compte tant les característiques biològiques de les persones (sexe) com les característiques socials i culturals de les dones i dels homes (gènere). És a dir, el gènere és una categoria social i un element constitutiu de

les relacions i estructures socials que s'assenta en jerarquies imposades per discursos i ideologies que defineixen normes socials, estereotips i rols associats a la feminitat i a la masculinitat i que produeixen diferents formes estructurals de desigualtat i injustícia, ja sigui en el reconeixement i l'estatus o en l'accés als recursos socioeconòmics (González, 2018, p. 13).

La perspectiva de gènere permet aprofundir en la comprensió de les necessitats, comportaments i actituds del conjunt de la població. No només se centra en les interpretacions parcials que parteixen de l'home com a subjecte universal ni en els essencialismes sobre els homes i sobre les dones (González, 2018, p. 14).

4.3.1. Anàlisi de la situació

Les lleis educatives actuals, com la LOGSE, recomanen explícitament la incorporació de la perspectiva de gènere als projectes docents. Malgrat aquest fet, gran part de la historiografia segueix sense variar el seu discurs tradicional, és a dir, segueix ignorant el protagonisme social de les dones. Aquesta no consideració del protagonisme històric de les dones es veu reflectit en l'educació. La majoria de plans d'estudis universitaris no inclou la història de les dones, llevat d'alguna optativa. El resultat d'aquesta situació és que la majoria de graduats acaba la seva formació sense haver rebut referències relatives a aquest sector social. Una història ben plantejada hauria d'incloure de forma natural les dones, però de moment aquest objectiu encara és utòpic tot i que es poden anar fent coses per millorar-ho i s'hi han vist avanços.

Els homes han estat els principals objectes d'estudi a les diferents disciplines, generalitzant-se les conclusions que s'extreien del seu estudi al conjunt de la humanitat. Fins i tot en períodes de grans revolucions culturals, com el Renaixement o la Il·lustració, o de grans revolucions socials i polítiques, com la Revolució Francesa, la participació de les dones en aquests esdeveniments està, en general, absent dels currículums.

Les contribucions de les dones han “desaparegut” de la història oficial d'aquestes disciplines, i els àmbits on la seva producció ha estat quantitativament i qualitativa molt important s'han considerat “arts menors”. Tot això fa que el cànon literari, filosòfic o artístic estigui esbiaixat en favor dels homes. Tenir en compte aquestes qüestions no implica produir una història o una literatura de dones o sobre les dones exclusivament, sinó incloure el conjunt de la població, per produir una nova història redefinida.

A la història, l'interès historiogràfic ha tendit a centrar-se en les activitats i els fets protagonitzats pels homes, en tant que personalitats destacades o en tant que col·lectius o organitzacions integrats fonamentalment per homes, com els exèrcits o el moviment obrer, per exemple. Aquesta aproximació ha limitat l'anàlisi historiogràfica en bona mesura a àmbits de la realitat vinculats a espais de poder (com la política o la guerra), ocultant així la realitat de la vida quotidiana, tradicionalment associada amb la vida privada i, per tant, amb les dones. Aquest relat convencional del passat és, doncs, incomplet i, a més, presenta les dones com a subjectes passius, relegant-les a un segon pla com a objectes d'estudi (González, 2018, p. 26- 27). A més, s'han de tenir en compte la diversitat del col·lectiu femení. Durant la història ens trobam amb diferències socials, de classe o culturals. No hi ha un únic model de dona. Les condicions de vida i les possibilitats de les dones no es poden generalitzar ni a l'espai ni en el temps. No es pot universalitzar la posició social i les relacions de gènere. Només s'ha de tenir en compte que s'ha d'aportar la perspectiva de la discriminació social que tenen en comú les dones (Fernández, 2005, p.16).

De forma optimista, podríem dir que les recomanacions de la LOGSE pareix que influeixen sobre les editorials i el professorat ho va posant en pràctica a les programacions de molts de centres educatius. Llevar de la llei d'educació aquestes referències explícites a la necessitat d'incorporar el protagonisme històric de les dones, podria posar en perill un camí que fa molt poc s'ha començat a traçar (Fernández, 2005, p. 6- 7)

Els principals problemes que podem observar en el sistema educatiu en relació a la manca de perspectiva de gènere són: l'escassa presència i valoració del

protagonisme femení i la permanència d'estereotips en les funcions i representacions dels homes i les dones. Aquestes dificultats es poden millorar a partir del treball dels docents i de les mesures que es vulguin prendre. Tot i que entenem que és un procés lent d'adaptació.

A més, s'ha de tenir en compte que la incorporació de la informació sobre les dones no s'ha d'establir des d'una posició complementària al discurs historiogràfic bàsic sinó que s'ha d'incloure com informació transversal (Fernández, 2010, p.149).

Pel que fa als llibres de text, de forma marginal, incorporen moments molt concrets de protagonisme social femení. Els canvis més significatius es poden veure en els llibres de Història Contemporània de Batxillerat.

Per altra banda, entenem que aquests canvis en la historiografia seran lents i s'han d'anar preparant des de la investigació. És a dir, consideram que són els historiadors els que han de fer la feina de crear una història completa on aparegui la representació dels sectors socials que s'han anat mantenint al marge tot aquest temps. Però des dels centres educatius es té una influència molt potent sobre la societat, a través de l'alumnat. Per això no es pot esperar que es produeixin aquest canvis i s'ha de començar a actuar.

4.3.2. Beneficis i oportunitats d'incloure la perspectiva de gènere a l'aula

Des d'una perspectiva didàctica, formativa i educativa, la història ens permet treballar, des de qualsevol temps històric els problemes presents. El gènere és més que una perspectiva d'anàlisi. A banda de visibilitzar les dones, enriquir la visió que tenim del passat i revisar les interpretacions que s'han fet, podem avançar cap el futur social que desitjam (Fernández, 2010. p.147).

Les societats democràtiques actuals promulguen un discurs igualitari per aconseguir un equilibri entre ambdós sexes. L'educació és un instrument molt potent i necessari per poder treballar en aquests canvis socials. En l'àmbit educatiu es pot treballar en les següents línies:

- Tenir cura de les relacions amb l'alumnat i entre l'alumnat.
- Emprar llenguatges no discriminatoris.
- Presentar les dones com a protagonistes en les diferents ciències.
- Incorporar els discursos de gènere de la nostra època (Fernández, 2005, p.16).

Els centres, la seva organització i el professorat, com agents directes d'actuació, tenen un paper molt destacat a l'hora de dur a terme aquestes línies d'actuació.

La història de les dones enriqueix la historiografia amb nous problemes, noves fonts i noves preguntes. A més obliga a la tradicional història androcèntrica a reobrir casos per incorporar noves variables, noves informacions que puguin variar les conclusions (Fernández, 2005, p.15- 16). D'aquesta manera, una docència amb perspectiva de gènere permet identificar i problematitzar com la construcció d'imatges, símbols, discursos, sistemes normatius, jerarquies i formes de subjectivitat expressades en les diverses disciplines han contribuït a produir i reproduir uns determinats models de feminitat i de masculinitat que reflecteixen les relacions de gènere vigents a la societat en cada context temporal i geogràfic.

Una docència amb perspectiva de gènere també estimula el pensament crític de l'alumnat, en proporcionar-li noves eines per identificar els estereotips, normes i rols socials de gènere. L'alumnat aprèn així a problematitzar els patrons de socialització dominants i desenvolupa competències que li permetran evitar la ceguesa al gènere en la seva futura pràctica professional (González, 2018, p.14).

Cal partir de la premissa que totes les assignatures poden incloure la perspectiva de gènere. En la disciplina de les humanitats, la perspectiva de gènere en la docència implica incloure el llegat, l'experiència i la producció de les dones en els diferents camps. Així com, qüestionar la representació de les dones a partir d'estereotips sobre el seu rol familiar i social. A més, també suposa prestar atenció a tasques que han estat considerades "menys

adequades per a les dones” o de menor expressió artística i on la producció femenina ha estat molt important.

Aplicada a la docència, la perspectiva de gènere suposa un procés reflexiu que afecta el disseny de les competències del pla d'estudis, el disseny de les assignatures, els continguts impartits, els exemples, el llenguatge utilitzat, les fonts seleccionades, el mètode d'avaluació i la gestió de l'entorn d'aprenentatge. Per acompanyar amb èxit el procés d'incorporació de la perspectiva de gènere, resulta necessari que el personal docent adquireixi aquesta competència a través de la formació contínua (González, 2018, p.16, 18).

4.4. Proposta pel currículum de 4^t d'ESO

L'Educació Secundària Obligatoria és una etapa educativa idònia per promoure espais de debat, reflexió i crítica orientats a desenvolupar les competències bàsiques, com la competència social i la ciutadana. Des de l'ensenyança de la història social es poden desenvolupar continguts que ajudin a comprendre la realitat històrica i social del món, la seva evolució, els seus èxits i els seus problemes. Comprendre de forma crítica la realitat exigeix una certa experiència, coneixement i consciència. Per aquest motiu s'ha decidit introduir continguts relacionats amb la història de les dones a la programació de 4^t d'ESO (Simón, Ortiz, Pérez, 2013, p.2).

El currículum de Geografia i Història per a l'ESO recomana pel quart curs treballar des del segle XVIII, amb certs precedents, fins la revolució tecnològica i la globalització en els segles XX i XXI. D'acord amb el currículum es proposa una programació de curs¹.

1 Veure Annex A, on es troba una graella amb la programació i continguts dels temes de 4^t d'ESO.

4.4.1. Continguts del temari

A aquest punt trobarem els continguts que inclou cada tema segons la programació que proposam. Hi ha una petita introducció del que es treballa en general en el tema i els continguts sobre la història de la dona que s'hi treballarà. Sobre aquests últims continguts s'han elaborat les activitats sobre història de la dona que es troben als annexos.

Tema 1: L'Europa del segle XVIII

Aquest tema introdueix el segle XVIII, considerat segle de transició. Durant tot el segle es mantenen les característiques de l'Antic Règim però la difusió de noves idees obrin les portes a una època revolucionària. Entre aquestes noves idees s'estudiarà la Il·lustració i la Revolució Científica. També es treballarà la situació a Espanya durant el segle XVIII, des de la Guerra de Successió (1701–1713/1715) a l'absolutisme borbònic. A banda de les característiques generals i principals obres de l'art de l'època, el romanticisme i el realisme.

Respecte a la història de la dona a aquest tema es treballarà tres figures que destaquen arran dels postulats de la Il·lustració, tot i que podrien ser moltes altres. Aquestes figures són Olympe de Gouges, Maria Teresa Rodet Geoffrin, més coneguda com a Madame Geoffrin i Mary Wollstonecraft.

Amb la Il·lustració es va començar a defensar per primera vegada el dret de tots els ésser humans a la igualtat i a la llibertat. Però en aquesta lluita per la igualtat, els filòsofs il·lustrats no varen aprofundir en la igualtat de gènere, deixant sempre de banda les dones. Com a reacció a aquest fet, es va motivar la creació de tertúlies, salons i cafès per part del col·lectiu femení. Des d'aquests salons reclamaven la igualtat i el seu lloc dins la tasca il·lustrada. A més era un lloc on es donava visibilitat en la vida pública a les dones i on rebien una certa educació (García, 2015, p.222). Els salons varen marcar una activa vida de caràcter intel·lectual i cultural influenciada per a les dones. A més, eren llocs on es podia ascendir socialment, ja fos per relacions personals

que s'establien o per la influència que es podia tenir dins el saló (Anderson i Zinsser, 1991, p.128- 129).

Olympe de Gouges fou una escriptora nascuda a Montauban, França. La major part de la seva vida la passa a París on es va dedicar a escriure i es va abocar a la revolució francesa. Va desenvolupar un pensament propi de la Il·lustració que es veu plasmat a les seves obres. Un exemple és la «Declaració dels drets de la Dona i la Ciutadana» que va escriure com a resultat de l'activitat femenina a les tertúlies i als salons. Fou guillotinata en l'any 1793 per qüestions polítiques (Pasto i Merino, 2010, p.1).

Madame Geoffrin (1699-1777) fou una propietària de salons a París i va proporcionar mecenatge a molts artistes de l'època. Tot i que no havia rebut una gran formació intel·lectual estava interessada en moltes qüestions. De jove freqüentava els salons francesos fins que va obrir-ne el seu propi. Va contribuir al desenvolupament del pensament crític entre els literats i artistes que visitaven el seu saló. A més va donar suport econòmic als joves que ho necessitassin. Va ser responsable d'un enorme desenvolupament literari, artístic i filosòfic de les elits pensadors de la França del segle XVIII. Madame Geoffrin va aconseguir ascendir social i intel·lectualment des de la seva humil formació i el seu saló fou visitat per gent de gran renom de tota Europa com Benjamin Franklin, Diderot o el rei de Polònia, Estanislau II, entre altres (García, 2015, p.225) (Moura, 2019).

Mary Wollstonecraft (1759-1797 Anglaterra) fou una filòsofa i escriptora que es va dedicar a l'anàlisi de la situació de la dona. Va formar part del cercle literari de Londres. El seu discurs partia de la base que les dones rebien una educació inferior a la dels homes, l'educació era la clau per la igualtat d'oportunitats. Va desenvolupar les seves teories en contra de la proposta misògina de Rosseau a la seva «Vindicació dels Drets de la Dona». La seva defensa sobre la situació de la dona va posar les bases de l'acció dels drets de la dona que s'iniciaria el segle següent. Tot i que no va tenir molta relació amb els salons destaca la seva lluita per l'accés de la dona al públic i a la ciutadania (Maristany, 2013, p. 94). Volia que les dones fossin més sèries, morals, intel·ligents i actives. Com

autora se centre en la causa de les dones pobres criticant moltes situacions injustes que els hi toca viure a obres com *Maria, o les injustícies que sofreix la dona*. Va morir dies després de nàixer la seva filla, Mary Shelley. Demanant igualtat política i legal per les dones, Wollstonecraft va contribuir a inaugurar una nova era en el feminisme europeu (Anderson i Zinsser, 1991, p.146, 148, 396).

L'activitat que es proposa és analitzar tres textos, de Rosseau, Wollstonecraft i de Gouges, per veure d'una forma pràctica la problemàtica entre la Il·lustració i les dones. A banda de conèixer de més a prop aquests tres personatges femenins de l'època.

Tema 2: Les revolucions burgeses del segle XVIII i el liberalisme del segle XIX.

Aquest tema se centra en les principals revolucions burgeses que es duen a terme arreu del món durant el segle XVIII. Es treballarà més concretament la revolució americana (1765 – 1783), la revolució francesa, amb totes les seves fases i períodes, i els processos unificadors i independentistes d'Europa i Amèrica. Amb aquest darrer punt podem veure com s'expandeixen els ideals liberals per Europa i van apareguen els nacionalismes culminant amb la unificació d'Itàlia i d'Alemanya.

El feminisme es va veure impulsat durant les revolucions liberals tot i que es veia afectat quan es vivien els moments més conservadors d'aquest períodes. Als països on hi va haver liberalisme, va ser més fàcil per a les dones organitzar moviments de reivindicació dels seus drets i ser feministes. A Anglaterra, l'èxit de la política liberal va contribuir a una prematura formació del moviment pels drets de la dona. A França, el feminisme va ascendir durant les Revolucions de 1789, 1848 i 1871 però minva durant els períodes de repressió que segueixen aquestes revolucions. De la mateixa manera passa a Alemanya i Rússia.

El feminisme i el liberalisme de l'època compartien moltes idees i dogmes. Ambdós sorgeixen en oposició a la societat tradicional i a les seves creences, valoren el criteri individual sobre les idees establertes i creuen en el poder de l'educació. Per alguns liberals, el feminisme era la següent passa lògica per el progrès moral de la societat.

Aquestes semblances també suposen problemes polítics, per exemple en el cas de fins on havia d'arribar el vot. En un primer moment el vot és masculí i s'estableix basat en la propietat (pagant impostos o essent propietaris d'una extensió de terra). Les feministes tenen el dilema de saber a qui donar suport. Han de lluitar per aconseguir el vot de totes les dones? Lluitar primer per el vot masculí? Lluitar pel vot femení basat en la propietat per les dones? Igual que els liberals diferien en les opinions sobre fins on s'havia d'estendre el vot.

En els territoris on es varen desenvolupar els nacionalismes i els moviments d'independència a l'Europa del segle XIX, l'activitat de les dones en els moviments liberals nacionalistes, a vegades, va donar com a resultat drets polítics. Quan Finlàndia es va independitzar de Rússia, les finlandeses es varen convertir en les primeres europees en aconseguir el vot en l'àmbit nacional el 1906 (Anderson i Zinsser, 1991, p.400- 401).

Per treballar la revolució liberal es proposa dur a terme un joc de rol en el qual l'alumnat haurà de defensar diferents postures en un debat sobre el sufragi.

Tema 3: L'Espanya del segle XIX

Tema molt important dins la història contemporània d'Espanya. Es treballen els successos que transcorren al territori espanyol des de la Guerra del Francès (1808–1814) fins al final del segle amb la crisi de 1898. Entre ambdós esdeveniments es posarà atenció en els següents episodis: les Corts de Cadis, el regnat de Ferran VII, el Trienni Liberal (1820-1823), la independència de les colònies americanes (1808–1826), les Guerres Carlines (1833–1843), la Dècada Moderada (1843–1854), el Bienni Progressista (1854–1856), la crisi del sistema isabelí (1856 – 1868), la revolució del 1868, la monarquia

democràtica (1870 –1873), la Primera República (1873 –1874) i la restauració monàrquica (1874 –1898).

Es tracta d'un tema amb molts de continguts que ens ajuden a entendre els esdeveniments del convuls segle XIX a Espanya. Tenint en compte les característiques d'aquest tema, en referència a la història de la dona, reforçarem les circumstàncies entorn a la figura de Isabel II i la seva regent, Maria Cristina, i parlarem breument de Mariana de Pineda Muñoz. Ambdues dones representen moments importants d'aquest segle tan divergent.

Mariana de Pineda Muñoz (1804–18031 Granada) és considerada una heroïna de la lluita contra l'absolutisme. Va viure l'ocupació francesa de la seva ciutat i la promulgació de la Constitució de 1812. Es va casar molt jove i quedà viuda als 22 anys amb dos fills. A partir de 1824 va començar el seu activisme polític contra Ferran VII. Pineda assistia a les reunions secretes dels liberals, ajudava a escapar de la justícia aconseguint passaports falsos, enviava cartes als exiliats a Gibraltar i assistia els presos polítics de Granada. Un de les seves fites més importants fou ajudar a escapar un pres condemnat a mort, que aconseguí arribar a Gibraltar. A partir d'aquest episodi, Ramon Pedrosa, fiscal de Granada, va començar a vigilar molt de prop les activitats de Pineda, es va convertir quasi en una obsessió per ell. Després de diversos intents d'inculpar-la es va aconseguir relacionar-la amb una bandera liberal. Presumptament unes bordadores estaven brodant una bandera per Mariana Pineda però encara no estava acabada. Varen dur la bandera a la seva casa on la varen trobar i la varen acusar d'oposició al poder.

Pineda va estar arrestada uns quants de mesos fins que, després de quatre dies de judicis, als quals no va poder assistir, se la va declarar culpable de donar suport a liberals contra el règim de Ferran VII. La varen condemnar a mort amb opció a desfer la condemna si delatava aquests liberals, cosa que no va fer i va ser executada el 1831 (Huerta, 2017).

En aquest tema també es poden trobar activitats encaminades a aprofundir en la figura de la reina Isabel II. Ja que es tracta d'un tema complex i extens no volem afegir més temari i ens enfocam en aquesta figura femenina. Així, es

treballaran quines són les característiques del bàndol isabelí i quina és la seva comparació amb el bàndol carlista. Per altra banda, també es parla, mitjançant la visualització d'un vídeo, de la figura de Mariana de Pineda ja que és considerada una figura exponent del liberalisme a Espanya i no sol aparèixer als llibres de text.

Tema 4: La Revolució Industrial: de Gran Bretanya a la resta d'Europa

Entrem en el bloc 3 del currículum que tracta sobre la Revolució Industrial. El tema estudia quins són els esdeveniments que condueixen a que es produeixi la Revolució Industrial i quins són els canvis socials que es desencadenen arran d'aquesta. Es parlarà de la revolució dels transports, l'expansió agrícola i el naixement de la indústria moderna. Per altra banda, començam a veure el liberalisme econòmic i el capitalisme, així com l'auge de la societat burgesa. Per últim es treballa en les conseqüències socials de la industrialització: la resposta obrera, el sindicalisme, el marxisme, l'anarquisme i l'internacionalisme. També treballarem el procés industrial a Espanya.

Pel que fa a la història de la dona, d'acord amb el currículum, s'explicarà la situació laboral femenina a les ciutats industrials, ja que s'especifica en els estàndards d'aprenentatge.

Des del segle XVIII, durant la preindustrialització, el treball que duien a terme les dones era clau per la sustentació de l'economia familiar. Amb l'auge de la indústria les dones segueixen ocupant els seus llocs de feina, molt relacionats amb la indústria tèxtil. Abans, normalment, aquestes tasques tèxtils les podien desenvolupar des dels seus domicilis però en el segle XIX es van traslladant a les fàbriques. El perfil general que es reclamava des de les fàbriques eren per dones joves i solteres, però les casades també formaven part de les plantilles. S'entrava en un conflicte moral i social, s'havia de deixar la vida de la llar per incorporar-se a treballar amb màquines igual que els homes?

El gènere va ser un criteri fonamental per distribuir les tasques, les jerarquies i els sous. Les tasques que duien a terme els homes si les dones no tenien el

mateix estatus, salari ni possibilitats de promoció. Estaven igual qualificades però les feines femenines es consideraven subalternes i de menys valor. Moltes vegades, els contractes eren verbals i no tenien garanties si eren acomiadades.

Els nois adolescents iniciaven un procés d'aprenentatge formal dins la fàbrica i cada vegada anaven duent a terme tasques més qualificades, les dones no rebien formació i no podien ascendir.

Els salaris eren molt baixos, quasi bé no arribaven a cobrir les necessitats per la seva pròpia subsistència. Aquest fet implicava una major dependència respecte l'espòs i la impossibilitat de desenvolupar una vida còmoda i plena en solitari (Medina, 2014, p.157- 158).

Figura 1: Secció de preparació del teixit de jute de la fàbrica de Can Saladrigas. Arxiu mNACTEC.

Les condicions de vida i de treball eren molt precàries. La jornada laboral a la fàbrica, durant les primeres dècades de la industrialització, era de 12 a 14 hores. Els tallers no tenien condicions higièniques, fet que provocava la proliferació de malalties. Aquestes condicions d'higiene tampoc es mantenien als barris obrers. La majoria de persones obreres havien emigrat del camp a la ciutat i s'establien a barris que no tenien les condicions necessàries de salubritat. La majoria de carrers no estaven asfaltats, no hi havia clavegueres i a les cases hi vivien moltes persones en un espai reduït. A més, no hi havia

una legislació que regulàs les condicions de feina i els salaris els fixaven arbitràriament els empresaris.

Aquestes condicions també afectaven als infants, que treballaven a les fàbriques o a les mines amb condicions laborals inhumanes i per salaris molt baixos.

Per treballar la incorporació de les dones en el treball en les fàbriques es proposa un exercici de reflexió sobre els beneficis i els inconvenients que tengué aquest fet. Per dur-ho a terme es reflexionarà sobre els continguts que s'han exposat i tendran una idea més clara de com es varen produir els fets i quines són les seves conseqüències.

Tema 5: L'època de l'imperialisme

El següent tema narra l'època de l'imperialisme des de l'expansió territorial fins a la construcció dels grans imperis colonials. Tema relativament breu que inclou l'expansió territorial, la conquesta, organització i explotació de les colònies. A més es parlarà de l'imperi britànic, el repartiment d'Àfrica, les grans rutes marítimes i l'expansió colonial dels Estats Units i el Japó. Per últim s'inclou un apartat sobre l'art en el canvi de segle: el modernisme, l'arquitectura funcional i en pintura l'impressionisme i postimpressionisme de finals del segle XIX i l'inici de les avantguardes.

La història de la dona d'aquest tema la centrarem a l'apartat d'història de l'art, per donar un pes significatiu a aquest aspecte del currículum. Coneixerem diferents autores impressionistes i avantguardistes amb una obra molt semblant a la dels autors homes que coneixem i són reconeguts.

- Berthe Morisot (1841-1895) pintora impressionista francesa. L'any 1864 va participar per primera vegada a l'exposició del *Salón* amb uns paisatges. Aquesta era la via habitual d'inserció i promoció en el món artístic acadèmic de l'època. Va conèixer a Manet i varen iniciar una estreta relació professional, Manet té retrats de Morisot, i personal, Morisot es va casar amb el germà de Manet.

Entre 1874 i 1886 va participar pràcticament a totes les exposicions d'impressionistes. Els impressionistes francesos era un grup molt dinàmic que es reunia sovint i que estaven al dia dels moviments pictòrics, Morisot era considerada un dels eixos principals d'aquest grup.

- Camille Claudel (1864-1943) escultora francesa. Va estudiar a l'Escola Superior de Belles Arts de París. El material que solia treballar era el fang. Fou estudiant i amant de l'escultor Auguste Rodin. El 1883 va conèixer a Rodin i va començar a col·laborar amb ell. Claudel participava en moltes de les escultures de Rodin i li va servir de model a algunes, però el mèrit de la seva tasca era per Rodin. Certament va tenir una relació tempestuosa amb l'escultor que va finalitzar el 1898.

A partir d'aquell moment Claudel va iniciar una etapa de creació compulsiva. El seu entorn va considerar que havia d'ingressar a un hospital psiquiàtric on va morir el 1943. La seva obra es troba exposada en molts museus de França però no ha rebut el reconeixement i es posa en dubte l'autoria.

- Tamara de Lempicka (1898 –1980) pintora polonesa d'*Art Nouveau*. Va estudiar pintura a París on es va orientar cap a l'Art Decó i l'incipient cubisme. Tenia un estil depurat i misteriós sota un prisma cubista. Fou considerada icona del disseny, de l'estil luxós i decadent de l'Europa d'entreguerres. Era una persona molt enigmàtica que es va relacionar amb Picasso, Jean Cocteau i amb l'ambient de Hollywood.

Durant la Segona Guerra Mundial es va traslladar a Estats Units i posteriorment a Mèxic, on moriria. La seva obra fou molt cotitzada en vida però la cotització va augmentar després de la seva mort. La seva obra reivindica la sensualitat i la llibertat de la dona dels anys 30 que representava Lempicka.

- Maruja Mallo (1902-1995) fou una pintora surrealista gallega. Fou pintora, escenògrafa i creadora de mons i fantasies impactants per la seva època i les generacions posteriors. Va estudiar a l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando a Madrid. Per la seva amistat amb Dalí va entrar en el cercle de la *Residencia de Estudiantes*, on es va fer amiga de García Lorca i Luis Buñuel. Es considera que Mallo podria estar inclosa dins la generació del 27. El 1932

va partir a París on iniciaria una etapa marcada per el surrealisme i on coneixeria molts altres artistes de l'època. Ortega i Gasset, Kandinsky o Chagall varen apadrinar i patrocinar, en moments diferents, l'obra de Mallo. D'aquesta manera la seva obra es va visibilitzar i es va fer més popular.

Va tornar a Espanya per col·laborar amb el govern republicà. Durant la guerra civil es va exiliar a Portugal, a Buenos Aires i Nova York, on també va exposar la seva obra. El 1965 va tornar a Espanya, on ja no hi havia cap rastre de l'ambient creador en el qual s'havia format i on no va rebre cap reconeixement fins entrada la democràcia.

- Lee Krasner (1908-1984) pintora expressionista de Nova York. Va estudiar a la *Women's Art School* i a l'*Art Students League* on va ser influenciada per l'abstracció geomètrica. També està influenciada per Picasso i Matisse. Amb la Gran Depressió Krasner va haver d'abandonar els seus estudis per treballar. Amb el *New Deal* va poder tornar a la seva activitat pictòrica. La difícil situació mundial va provocar una ruptura amb les antigues formes de creació i es varen endinsar en el món de l'expressionisme abstracte i l'abandonament de la figuració. Krasner es va convertir en un referent d'aquest concepte artístic.

El 1945 es va casar amb el pintor Jackson Pollock, referent pictòric de tota una època. Des del seu matrimoni va quedar en un segon pla degut a la complicada convivència amb Pollock. El 1959 va morir Pollock i Krasner va iniciar una nova etapa pictòrica recuperant el color. Va estar en actiu fins la seva mort el 1984 (Roldán, 2017, p.39- 50. 54- 56).

Podem veure com algunes d'aquestes artistes estan estretament relacionades amb els artistes masculins de l'època, com Manet, Rodin o Jackson Pollock, però la seva figura no ha transcendit a la història com la dels seus companys.

Per estudiar aquestes cinc artistes es proposa la dinàmica del grup d'experts. També seria interessant que es visualitzassin obres de les artistes i obres dels seus coetanis masculins més famosos (Pollock, Rodin o Manet) per veure que no hi ha tanta diferència.

Tema 6: La Primera Guerra Mundial (1914–1918)

Aquest tema tracta la Primera Guerra Mundial i les seves conseqüències. Hi hauria un primer punt sobre les causes que condueixen a la guerra i després el desenvolupament d'aquesta. Entre les conseqüències de la guerra tractarem com s'organitza la pau: tractat de Versalles i organització de la Societat de Nacions. Per últim tractarem els avanços tècnics en comunicacions que canvien significativament el model de vida de la societat. Principalment hi ha tres invents que renoven el món de les comunicacions: el telègraf, el telèfon i la ràdio.

Les dones tenen un paper destacat dins la Primera Guerra Mundial. Els països involucrats en la guerra es varen veure obligats a utilitzar tots els mitjans econòmics i humans en la guerra. La mà d'obra masculina va ser substituïda per la femenina. Les dones passen a treballar a les fàbriques, conduint tramvies i autobusos, fent les feines del camp, als hospitals, etc. A partir d'aquest moment les dones aconseguen més responsabilitats laborals i una major independència respecte als homes.

En esclatar la guerra, els governs europeus varen suspendre la legislació proteccionista entorn a les dones mentre duràs la guerra. Volien que aquestes poguessin ocupar els llocs de feina dels homes que eren al front. Les dones varen aprofitar l'oportunitat per treballar amb salaris més elevats, tot i que continuaven essent inferiors als dels homes. Resultava evident que les dones podien fer les mateixes tasques industrials que els homes i que era injust que cobressin menys per la mateixa feina. Però varen haver de prometre que en acabar la guerra deixarien aquestes feines, era una tasca passatgera i els esquemes tradicionals es varen tornar a establir després de la guerra (Anderson i Zinsser, 1991, p.338- 339).

Fent les tasques industrials es varen convertir en la primera força de la rereguarda i en el camp. La seva feina va ser essencial per la supervivència de tota la població. Aquest canvi fa que les dones confiïn més en elles mateixes i vulguin una nova immersió en la societat. Elles varen poder mantenir una vida

pública i privada, aconseguint un equilibri que va afavorir el seu desenvolupament personal i professional. Es romp amb els costums de l'època provocant canvis que seguiren impulsant la seva emancipació. El millor exemple d'aquest canvi és Gran Bretanya, on les sufragistes es mobilitzaren fortament per el dret a vot que aconseguiren el 1928 (Padilla i Rodríguez, 2013, p.201- 202).

Per altra banda, també es troben altres perfils de dones que participaren en els conflictes, és el cas de soldats, espies o infermeres. La tasca d'infermeria que varen dur a terme les dones al front fou descomunal. El nombre d'infermeres militars va créixer molt durant el conflicte i es varen convertir en unitats indispensables en els exèrcits. Tot i que la seva tasca es va anar militaritzant: havien de dur uniforme, seguir la disciplina i jerarquia i podien ser jutjades igual que els soldats, tot i que no estaven autoritzades a portar armes (Huguet 2015: 134). Aquest fou el cas, per exemple, d'Edith Clavell (1865- 1915) infermera britànica a Bèlgica. A banda de les seves tasques sanitàries va ajudar a escapar uns 200 soldats cap a Holanda, país neutre en el conflicte. Va ser descoberta i condemnada a morir fusellada per les ajudes que havia proporcionat (Barreira, 2018).

Dins el front destaquen dones soldat com Maria Bochkariova, Milunka Savic o Ecaterina Teodoroiu. Són exemples de situacions extraordinàries però que representen una altra cara de les dones a la guerra. Maria Bochkariova es va allistar a l'exèrcit rus i fou l'encarregada de la creació del Batalló de la Mort de Dones, el primer integrat exclusivament per dones.

Milunka Savic (1892- 1973) fou la dona més condecorada de la història. Originària de Sèrbia, a la seva família els hi va arribar una carta d'allistament pel seu germà però ella es va presentar en el seu lloc fent-se passar per home. Quan la varen descobrir ja havia estat ascendida a cap. Va participar en episodis molt distingits i va ser condecorada amb la Creu de Guerra de França. Ecaterina Teodoroiu (1894- 1917) es va allistar a l'exèrcit romanès després de la mort del seu germà. Va mostrar una gran habilitat per animar els seus

companys i per enginyar intel·ligents estratègies. Els alemanys varen arribar a capturar-la però va aconseguir escapar. Malauradament va morir al front.

La Primera Guerra Mundial fou un esdeveniment immens que va obligar a posar en marxa molts de recursos. Aquesta excepcionalitat, va empènyer les dones a dur a terme moltes tasques insospitades sense les quals no s'hagués guanyat la guerra. Les dones varen sortir del seu segon plànol durant un temps però es varen veure forçades a tornar-hi després del conflicte. Tot i que es comencen a fer evidents una sèrie de canvis en la mentalitat i en la política que marcarien el futur de les dones (Barreira, 2018) (Huguet, 2015, p.154).

Per aprendre quin fou el paper de les dones durant la Primera Guerra Mundial es treballarà amb la rutina de pensament 3-2-1. Aquesta rutina permet veure quines són els coneixements o les idees prèvies que es tenen sobre el tema i, una vegada realitzat, es veurà què han après de nou. Aquesta rutina permet modificar el pensament que es tenia sobre un aspecte i veure quin concepte previ de les coses té l'alumnat.

Tema 7: Període d'entreguerres (1919 –1945)

Aquest tema engloba diferents esdeveniments que succeïren entre el període de temps de 1919 i 1945. Entre aquestes esdeveniments trobam part de la història de Rússia del segle XX: la Revolució Russa, la creació de la URSS i l'estalinisme. Per altra banda, es treballaran els feliços anys vint als Estats Units, l'estil de vida que marcà una època. Seguit del crac del 29 i la Gran Depressió. Per últim es tracten els temes del feixisme a Itàlia i el nazisme a Alemanya. Com arriba el feixisme al poder al territori italià i, per la seva banda, com arriba el partit nazi al poder i com la seva política va conduir a la Segona Guerra Mundial. També es treballa l'art en el període d'entreguerres amb autors com Dalí, Miró, Le Corbusier o Bauhaus.

La situació de les dones durant el període d'entreguerres varia depenent del país al qual ens referim. A la Unió Soviètica les dones havien tengut un paper molt actiu durant les revolucions russes tot i que poc a poc durant la dècada

dels anys 20 el seu pes a la vida pública havia anat minvant. El 1927, amb l'arribada de Stalin al poder, la vida de les dones soviètiques es va començar a diferenciar de la de les altres dones europees. La col·lectivització de l'agricultura, la fam i l'aïllament de l'economia donen com a resultat una difícil situació econòmica i social, la vida era molt dura. La decisió de Stalin de dur a terme una ràpida industrialització va marcar la vida de la població. La indústria era una prioritat sobre els béns de consum i la productivitat sobre els drets de les dones (Anderson i Zinsser, 1991, p.344- 345). Així moltes dones soviètiques varen treballar en la indústria i es varen veure afectades per la doctrina comunista segons la qual les dones ja havien adquirit la igualtat amb els homes i no necessitaven cap legislació que salvaguardàs els seus interessos. Cap el 1940 el 45 % de la mà d'obra de les fàbriques era femenina.

A més es va posar especial èmfasi en el reforç de la família com a cèl·lula de la societat, per aquest motiu es va prohibir l'avortament, el divorci i la coeducació. Aquestes mesures realment suposen un endarreriment per les condicions socials i polítiques de les dones. Es torna a un model de control i adoctrinament social dins els postulats del comunisme. Les condicions de vida foren molt dures i les exigències socials i de l'estalinisme mercaren els rols socials de les dones (Anderson i Zinsser, 1991, p.345). De la mateixa forma que passa a Alemanya, el règim polític de la URSS està marcat per la voluntat de consolidar el règim a partir de l'adoctrinament polític. Així, l'educació, el treball, la propaganda, l'esport, etc. està encaminat a potenciar l'ideari del comunisme. En aquest ideari les dones tornen a tenir un paper reproductiu destacat.

Fora de la Unió Soviètica, els països europeus varen intentar recuperar-se econòmicament de la guerra fent que les dones deixessin de treballar en les feines considerades per a homes. Així, normalment, quan les dones es casaven perdien la seva feina i ja no en tornaven a fer, es dedicaven a la casa. A més, els governs varen excloure les dones dels subsidis per a l'atur. La situació empitjora durant la Gran Depressió.

A Alemanya, l'arribada del partit nazi al poder va transformar la vida tant dels homes com de les dones. Es vol que les dones romanguin dins l'àmbit familiar i

s'oposen als recents canvis relatius als seus drets. El règim nazi s'oposava a la inserció laboral de la dona i creia que les dones no havien de tenir cap paper en el govern. Tot i que amb el rearmament d'alemanya es va necessitar mà d'obra femenina a les fàbriques. A més, el règim impulsa el rol reproductiu de les dones i el seu paper tradicional fora de les esferes públiques (Rosado, 2018, p.187). L'objectiu principal era preservar la població alemanya, per això impulsen el paper de mare per les dones. Es va crear l'Associació de Dones Nazi que marcava les característiques que havien de tenir les dones alemanyes i marcava les seves pautes de conducta i la Lliga Nacionalsocialista de Dones, que equival a la branca femenina de les Joventuts Hitlerianes. (Anderson i Zinsser, 1991, p.344- 349). L'objectiu de la Lliga era donar una educació esportiva, de les tradicions alemanyes i ensenyar les tasques de la llar. Aquesta educació es completava amb l'adoctrinament de les dones a través de la publicitat i dels rols socials (Pazos i Polo, 2018, p.90).

Un altre exemple d'adoctrinament i control social del règim nazi sobre la població i les dones és la voluntat de demostrar la supremacia nazi a través de l'esport. El seu màxim exponent foren les Olimpíades de Berlín el 1936. Hitler volia demostrar a superioritat de la raça ària, per això a la població alemanya des de ben jove se la preparava físicament per tenir un bon rendiment. Tot i que els resultats dels jocs no foren exactament els desitjats per Hitler, la resta de països començaren a presenciar la organització nazi del Tercer Reich (Asín, 1998, p.5)

Per altra banda, degut als objectius militars de Hitler el 1937 es va instaurar un anys de servei militar obligatori per a totes les dones. Una vegada iniciada la guerra comencen una campanya per reclutar dones com a mà d'obra a la rereguarda. També tenien altres tasques dins els territoris conquerits, a banda d'infermeria, podien ser mestres per educar en la nova doctrina o supervidores ens els camps de concentració (Pazos i Polo, 2018, p.90). En definitiva foren una part més de la maquinària nazi, formaren part dels nous rols que el nazisme els hi imposava i tengueren un paper destacat dins l'adoctrinament i el manteniment de l'ordre una vegada esclatada la guerra.

Podem dir que durant aquest període d'entreguerres ens trobam en un impàs caracteritzat per un petit retrocés i la precarietat econòmica. Les dones són apartades de la feina o dels treballs fabrils i les seves tasques domèstiques es mantenen o augmenten segons la situació econòmica. Per altra banda, els diferents règims estableixen un model femení per tornar a reconduir les dones en el rol que la societat volia després de la Primera Guerra Mundial. Però la situació tornarà a canviar amb l'arribada de la Segona Guerra Mundial.

Per a aquest tema es treballa en una rutina de pensament per comparar com canvia la situació de les dones des de la Primera Guerra Mundial fins aquest període d'entreguerres.

Tema 8: Espanya als inicis del segle XX (1902–1939)

El nou tema que presentam tracta sobre l'Espanya a principis del segle XX, fins la guerra civil. Durant les primeres dècades del segle XX el sistema polític de la Restauració va entrar en crisi. Durant els anys vint es produeix una etapa de radicalització social motivat per la conjuntura sociopolítica internacional. Durant aquest període es va viure la dictadura de Primo de Rivera (1923 –1930) i es mostra molt actiu el moviment obrer. Arribam així a la proclamació de la República. Treballarem com s'estructura el govern i la societat amb aquest nou govern i quins són els esdeveniments que condueixen a la guerra civil (1936-1939).

Respecte a la història de la dona un dels punts que es tractaran serà la millora legislativa que reben les dones amb la Constitució de 1931. La Constitució de 1931 reconeix el dret de vot per les dones i el dret a ser elegides per qualsevol càrrec públic. Durant la república es prenen altres mesures que milloren la situació de la dona. Es va aprovar un Llei de Matrimoni Civil i la Llei de Divorci, una de les més progressistes d'Europa. Es va prohibir contractar dones a treballs considerats com a perillosos o durs, que poguessin afectar la seva salut o maternitat. La Llei de Maternitat regulava el període de lactància o el temps de la baixa per maternitat. A més, alguns partits polítics, el PSOE, el PCE i els

anarquistes comencen a incloure dins els seus programes electorals les reivindicacions pròpies de la dona obrera (Simón, Ortiz, Pérez, 2013, p.9).

Hi ha tres dones, entre moltes altres, que ens agradaria destacar d'aquest període de la història d'Espanya, Clara Campoamor, Dolores Ibárruri i Aurora Picornell.

Clara Campoamor (1888 Madrid- 1972 Suïssa) fou advocada, escriptora política i defensora del sufragi femení. Va ser una de les primeres advocades i diputades espanyoles. Fou la diputada pel Partit Radical que a les Corts Constituents de la II República va defensar amb èxit el reconeixement del vot per les dones espanyoles. La seva vida i el seu treball pels drets de la dona han passat desapercebudes, durant les darreres dècades s'ha intentat revalorar la figura de Clara Campoamor (Lafuente, 2008, p.311). En la seva lluita pels drets de la dona va seguir el camí que havien iniciat dones com Concepción Arenal o Emilia Pardo Bazán. No va voler mai un tracte de favor per la seva condició de dona ni cap tipus de discriminació positiva.

Amb la defensa dels drets de la dona es va topar amb l'oposició de republicans, socialistes i altres dones però no va desistir. Va crear la *Unión Republicana Femenina* que tenia la finalitat de preparar les dones perquè fossin conscients dels seus drets cívics i polítics. També es tractaven temes de cultura en general. El 1933 l'esquerra va perdre les eleccions, era l'any que les dones votaven per primera vegada aquest fet va provocar que deixés el Partit Radical i es va voler ficar a Esquerra Republicana però la varen rebutjar. En vista que no comptava amb gaires suports es va exiliar en esclatar la guerra i no va tornar a Espanya (Penche, 2008, p.454).

Malgrat que no va tenir gaire reconeixement a l'època i que va viure moments difícils s'ha de destacar la seva tasca en favor del sufragi femení i en desenvolupar un rol destacat entre les dones de la seva època (Vilches, 2016).

Dolores Ibárruri (1895- 1989), coneguda com *la Pasionaria*, fou una política espanyola i activista en la lluita per els drets de la dona. Nascuda al País Basc, es va mudar a Barcelona quan es va casar amb el seu espòs, miner i socialista. A través del seu marit entra en contacte amb els textos marxistes. El 1923 es

va afiliar al Partit Comunista i es va traslladar a viure a Madrid. El 1936 sorgeix elegida com a diputada per Astúries. En esclatar la guerra civil es va posicionar a favor de la legalitat de la república. És en aquest moment quan la seva figura de revolucionària i compromesa comença a destacar, es va convertir en el símbol de la resistència republicana. Durant la guerra visitava la línia de front per fer discursos als soldats i es va comprometre amb les condicions de vida dels soldats. La propaganda comunista es va fer ressò de la seva figura i dels seus discursos, també feia aparicions radiofòniques per encoratjar els milicians. Així, de mica en mica la seva figura va anar calant dins l'imaginari popular fins convertir-se en un mite pels comunistes i en un símbol de la guerra civil.

Per altra banda, Ibárruri es va anar adquirint la imatge de portaveu de les dones que es feien afectades per el feixisme. A més, la seva vinculació amb les Brigades Internacionals li va permetre ser reconeguda internacionalment i augmentar el mite sobre la seva persona.

Després de la caiguda de Madrid es va traslladar a la Unió Soviètica i el 1960 es va convertir en la dirigent del Partit Comunista Espanyol. El 1977 va tornar a Espanya i va ser elegida diputada de les Corts Constituents, amb 82 anys (Villa, 2009) (Ginard, 2013, p.197- 199).

Aurora Picornell (1912 Palma- 1939 Porreres) política i sindicalista mallorquina d'ideologia comunista i feminista, coneguda com a *La Pasionaria* mallorquina. Va nàixer a Palma en una família de tradició política d'esquerres, es casà amb un internacionalista moldau amb qui tengué una filla. Durant la Segona República s'havia convertit en la militant més cèlebre del comunisme a Mallorca, també tenia un gran activisme sindical a la branca de les modistes. Va militar a la Lliga Laica i en el Socorrs Roig Internacional, impulsant la secció femenina del partit.

Entre les seves activitats d'activisme va publicar varis articles en el Comitè Provincial del Partit Comunista Espanyol i va dur a terme diversos viatges de propaganda a Menorca i València. L'octubre de 1935 la varen ficar a la presó per distribuir propaganda comunista il·legal. Des de la presó va escriure un article sobre les condicions de vida en el departament femení de la presó de

Palma. Va tornar a ser empresonada el 19 de juliol de 1936 en esclatar la guerra civil.

Durant la seva estància a la presó va destacar pel seu lideratge moral entre les preses. Malgrat els intents de l'exterior de treure-la de la presó no ho varen aconseguir i finalment va morir assassinada el gener de 1937. La principal amenaça de les preses era ser entregades a comandos falangistes per ser assassinades a les carreteres o cementeris de l'illa. A les presons femenines aquests episodis no eren tan comuns com en els masculins. De la presó on es trobava Aurora Picornell l'única entrega de la que es té notícia fou la de a nit del 5 de gener de 1937 on morí Aurora Picornell i quatre comunistes més en mans dels falangistes al cementeri de Porreres. L'esdeveniment va tenir el seu impacte públic ja durant la guerra civil i va ser denunciat per la premsa. Aurora Picornell va esdevenir un dels símbols més destacats de la mobilització del comunisme a Mallorca (Ginard, 2011, p.243- 244, 248).

L'activitat que es proposa per treballar aquestes tres dones destacades de la història contemporània d'Espanya és una gimcana de recerca. La idea és que arribin a la informació mitjançant la recerca per Internet seguint les passes que es proposen i visitant les pàgines web que també s'indiquen. És una recerca en certa manera guiada per tal d'afavorir l'aprenentatge. Per altra banda, sobre el tema hi ha dues pel·lícules, tot i que n'hi pot haver d'altres, que també podrien ser útils per il·lustrar la història de la dona durant aquest període: *Clara Campoamor, la mujer olvidada* (2011) dirigida per Laura Mañá i *Las trece rosas* (2007) d'Emilio Martínez- Lázaro.

Tema 9: La Segona Guerra Mundial (1939- 1945) i la Guerra Freda

El següent tema se centra en la Segona Guerra Mundial i la posterior situació del món després d'acabar el conflicte, la Guerra Freda. D'aquesta manera, els continguts que tractaríem són per una banda, les causes de la guerra, com es desenvolupa aquesta i quines són les seves conseqüències i per altra la Guerra Freda. En relació a la Guerra Freda tractaríem la formació del blocs antagònics

que apareixen després de la Segona Guerra Mundial i els esdeveniments més destacats del conflicte. Per últim, tractarem la fi dels imperis colonials i la descolonització del tercer món, també com a conseqüència de la Segona Guerra Mundial.

Per treballar la història de la dona en aquest tema, hem de tenir en compte el nou paper que tengueren les dones en aquest conflicte. Així com a la Primera Guerra Mundial els protagonistes foren principal i majoritàriament els homes, a aquest nou conflicte les dones i la població civil es veu afectada en primera línia.

Com a les guerres anteriors les dones ràpidament varen improvisar la organització dels serveis imprescindibles per què la societat continuàs funcionant dins la nova situació. A més varen tonar a treballar en la indústria armamentística. A Gran Bretanya es calcula que hi varen treballar el doble de dones que a la Primera Guerra Mundial. A alguns països varen començar a treballar com auxiliars de l'exèrcit, a l'inici de la guerra feien d'oficinistes i telefonistes però al final disparaven canons antiaeris, lluitaven contra incendis, conduïen camions i ambulàncies feien d'infermeres, entre altres tasques.

Alemanya i Itàlia no va mobilitzar les dones però Gran Bretanya i la Unió Soviètica sí. Les dones varen haver de compaginar les tasques de la guerra amb l'assistència als infants, a les persones velles i a les malates. Durant aquesta guerra les dones varen aconseguir algunes millores salarials més igualitàries en relació als homes.

Més avançada la guerra les dones varen començar a tenir papers més destacats dins els exèrcits i en alguns països rebien instrucció militar. Destaquen les soldats soviètiques i les dones dins l'aviació. Per altra banda, les dones en els països ocupats s'enfrontaven a condicions de vida molt dures. Si eren jueves havien de fer front a l'extermini, la resta havia de fer front al col·lapse social, la fam, els bombardejos, la destrucció i la brutalitat dels nazis. A més s'ha de tenir en compte la organització de la resistència contra el nazisme. Els homes i les dones dels països ocupats varen organitzar les xarxes de resistència, passaven informació, ajudaven a soldats a tornar als seus

països, amagaven jueus, feien guerra de guerrilles, cuinaven per els refugiats, entre moltes altres tasques que es troben dins la resistència. Moltes dones varen participar activament a les guerrilles (Anderson i Zinsser, 1991, p.357-159).

La vida de les dones durant la guerra es va veure afectada per les terribles circumstàncies i conseqüències d'aquesta. En general, per tota la societat, la guerra fou terrible i amb unes conseqüències demogràfiques, econòmiques i morals sense precedents.

En aquest tema, es planteja una activitat entorn a la figura de Anne Frank (1929-1945). Anne Frank fou una adolescent jueva alemanya, de Frankfurt, que va viure la Segona Guerra Mundial i les conseqüències de ser jueva en aquell context. Després de la invasió de Holanda, la família Frank es va ocultar de la Gestapo a les golfes annexes a l'edifici on el pare d'Anne tenia les seves oficines. Anne tenia 13 anys quan es va recloure, varen estar tancats des del juny de 1942 fins l'agost de 1944 quan la família va ser descoberta, detinguda i enviada als camps de concentració. Durant la seva reclusió a les golfes, Anne va escriure un diari que havia començat un mes abans de recloure's que s'ha convertit en un testimoni únic sobre l'horror i la barbàrie nazi. Anne, la seva germana i la seva mare varen morir als caps de concentració. El seu pare fou l'únic supervivent i va dedicar a difondre l'obra de la seva filla (Foleman, 2017, p.153) (Anderson i Zinsser, 1991, p.366).

Per treballar la dona a la Segona Guerra Mundial, a banda de les característiques generals que s'han exposat ens centrarem en la figura d'Anne Frank. Treballarem aspectes quotidians de la vida durant la guerra a partir d'unes vinyetes de còmic extretes d'una versió en còmic del diari d'Anne Frank². S'han escollit tres vinyetes que mostren la situació abans de la guerra, durant el conflicte i durant el període en que la família Frank es troba amagada. D'aquesta forma treballam la història de la dona i la microhistòria a través del seu testimoni.

2 Foleman, Ari (2017) *El diario de Anne Frank*. Barcelona: Penguin Random House Grupo Editorial.

Tema 10: Un món bipolar

A l'acabar la Segona Guerra Mundial el món queda dominat per dues grans potències: els Estats Units i la Unió Soviètica. Aquestes dues potències varen desenvolupar una influència sobre diferents països i parts del món. D'aquesta manera es varen imposar dos models diferenciats, el capitalisme i el socialisme. Durant aquest període podem veure el desenvolupament i els fets més significatius als diferents països: el Japó com a nova potència asiàtica, la crisi dels països industrialitzats, les democràcies popular de l'Europa de l'Est, la revolució xinesa i l'expansió del comunisme.

Podem qualificar aquest tema com el contrast entre el bloc capitalista i el bloc comunista. El mateix contrast és el que es mirarà de comparar en referència a la història de la dona. Veurem el model de dona que volien representar els dos blocs.

Als Estats Units, les dècades de 1950 i 1960 varen estar marcades per un auge de la publicitat a través de la qual marcaven el model de societat. Es torna als valors tradicionals de família. Dins aquest model de societat apareix la dona com a perfecta mestressa de casa, perfecta esposa i mare. La publicitat i molta premsa específica estava dedicada al comportament i a les tasques que havien de desenvolupar les dones a l'àmbit de la llar per mantenir l'estil de vida americà. Aquest model es complementa amb el sistema econòmic on es vol vendre a les dones una identitat acord amb la unitat familiar de consum. Tot i que moltes dones entren en el sistema laboral, el model de dona moderna pretén que les dones siguin les encarregades de tenir la casa a punt, amb tots electrodomèstics i el consum necessaris i havia de fer el possible perquè el seu espòs progressàs: reunions, sopars, festes, etc. per posicionar-se millor. S'entén que la feina de la dona, o part de la seva feina, era aconseguir una millor situació per al seu marit. A partir de l'ascens del seu espòs ella també ascendia. Aquest cànon està enfocat a poder absorbir el model industrial capitalista (Jódar, 2013).

Per la seva banda, a la Unió Soviètica, als anys 50 i 60 la societat va recuperar una certa normalitat respecte les dones: educació mixta, opció a avortament, simplificació de la llei de divorci, augment de la baixa per maternitat, entre altres. A la vegada, l'estat promovia una imatge de mare treballadora. L'ideal soviètic de dona era mare, feia feina, tasques domèstiques, preparava el menjar, comprava, cuidava el seu espòs i s'encarregava dels problemes domèstics. S'havia de combinar la tasca domèstica amb la tasca laboral. Tot i que a la Unió Soviètica es va tenir menys accés al consum de béns de servei i les condicions de vida eren més precàries (Ovchinnikova, 2019).

Per tal de fixar els coneixements d'aquest tema, es planteja una dinàmica que compara el model femení que propaguen els Estats Units i el model de la Unió Soviètica. Aquesta comparació es fa a partir de diferents imatges sobre publicitat de l'època per tal de ser més dinàmic i desenvolupar altes competències.

Tema 11: Espanya durant el franquisme

El present tema recupera la història d'Espanya després d'aquests temes més internacionals. Reprèn el tema on s'havia deixat, després de la guerra civil. Així es treballarà la postguerra i la configuració del nou sistema polític. Dins aquest nou règim polític es veuran les seves principals característiques i episodis: el *desarrollismo*, l'oposició al franquisme, la cultura i l'art en aquest període. També veurem com és la societat espanyola als anys 60 i com s'orquestra la fi del règim franquista.

És dins aquest apartat on tractarem quin era l'ideal femení durant el règim franquista. Durant aquest període la societat espanyola va quedar regida per valors tradicionals concentrats en la família i en la moral catòlica. Passaria a ser molt important el paper que cada individu havia de tenir dins la societat. El paper que tenia la dona, en aquest cas, era el de mare, laboriosa i servicial, adornat amb els valors que el patriarcat ha anat creant durant els segles per les dones. Es va establir l'estereotip de dona submissa, obedient i disciplinada

enfocada a complir amb el seu destí de la maternitat a una llar on ocupava un paper secundari. A més se la considerava responsable de transmetre els valors cristians als seus fills, a les seves filles i al seu espòs.

Per altra banda es varen remetre alguns dels èxits aconseguits durant la república i les dones varen quedar més relegades a l'àmbit domèstic i a la voluntat del seu espòs, que havia de controlar el comportament de la seva dona. Així es va suprimir l'escola mixta, es va prohibir el treball nocturn de les dones i l'accés a professions liberals i altres llocs de treballs dins la funció pública. La legislació franquista volia acabar amb els drets igualitaris aconseguits durant la República. Es creen unes noves lleis discriminatòries que releguen la dona a l'àmbit privat domèstic.

Es va enfocar la formació de les dones a mantenir l'estereotip femení que sostenia el règim, per exemple, a l'escola aprenien tasques de la llar, economia domèstica o costura. També hi havia altres institucions encarregades de la transmissió d'aquests valors, com la Secció Femenina. La Secció impulsava el model de dona d'acord amb la tradició catòlica més conservadora. S'exaltava la maternitat, la feminitat entesa com a fragilitat, submissió i esperit de sacrifici. Així, desapareix la capacitat intel·lectual, creativa i crítica de la dona (Domínguez i García- Nieto, 1991, p.641- 643).

La dona queda relegada a un paper secundari en la societat i es produeix un endarreriment respecte als avanços legals que s'havien aconseguit. A canvi se li pretén atorgar una dignitat mitjançant la tasca de transmetre i mantenir els valors socials tradicionals a la societat (Manrique, 2014, p.52- 54, 64- 65).

Per complementar la teoria es podria visualitzar un vídeo³ on Matilde Peinado parla sobre l'adoctrinament i la pèrdua de llibertats que visqueren les dones durant el franquisme. Resumeix en certa manera els punts de història de la dona que es treballen en el tema. L'activitat que proposam és un exercici d'història oral. La idea és que l'alumnat parli i entrevisti a les seves familiars que visqueren el franquisme i comparin la seva situació amb la seva pròpia

3 <https://www.youtube.com/watch?v=K9ktzmRLNKU>

experiència. A una graella tenen exposades un parell de preguntes però convendria que ells n'afegissin segons els seus interessos.

Tema 12: Espanya en democràcia

Aquest tema connecta amb el tema anterior continuant amb la història d'Espanya. Amb la fi del règim franquista s'inicia un període històric conegut com la transició, entès com una transició cap a la democràcia. En aquest moment ens trobam amb la figura clau d'Adolfo Suárez, nomenat president del govern que obri el camí legal per el desmantellament del règim franquista. El 1977 se celebren les primeres eleccions espanyoles, després de la dictadura, on s'obre un període governat per UCD (Unió de Centre Democràtic) entre 1977 i 1982. Després d'aquesta primera etapa hi ha una etapa socialista entre 1982 i 1996. Amb aquestes dues etapes es produeixen esdeveniments tan importants com l'organització territorial en comunitats autònomes o el naixement de l'euro. L'arribada de l'euro va suposar una crisi econòmica a l'estat espanyol que fa trontollar el govern socialista i dona pas a governs del Partit Popular.

Per últim es treballen els trets generals de la societat espanyola en democràcia. És dins aquests aspectes socials on trobarem més informació per treballar la història de la dona. El moviment feminista emergeix a Espanya després de la mort de Franco. Du un cert retràs respecte altres països europeus que es veuen envoltats d'un clima de reivindicacions socials. Aquest clima es mantindrà fins el 1978 quan es produeix el referèndum popular de la Constitució, on es reconeix la igualtat de tots els espanyols.

Dins el feminisme de l'època veim dues tendències: els grups autònoms de dones radicalitzats a ciutats com Madrid, Barcelona o Bilbao i les seccions femenines dels partits d'esquerres. Les reformes s'aconsegueixen gràcies a la mobilització i a la tasca d'advocades com María Telo que aconseguien la modificació del Codi Civil. Es feren campanyes com la campanya pro venta i

publicitat d'anticonceptius, dret a l'educació i a la feina o crides contra el maltractament i les agressions sexuals, entre altres.

Aquestes campanyes aconseguiren lleis tan importants com el dret al divorci (1981) o el dret a l'avortament (1985), per exemple. Malgrat aquests èxits hi havia desavinences entre les dues tendències feministes que provocaren la fragmentació i creació de nous grups durant els anys setanta i vuitanta. Així, el moviment perd la seva perspectiva unitària i comencen a sorgir grups especialitzats com: grups dedicats a la salut, a la transformació de professions de dominància masculina, grups contra el maltractament i la violència de gènere, etc., seguint les corrents europees dels darrers anys (Fagoaga, 1991, p.648-650).

Dins els anys vuitanta va ser central la participació de les dones a les institucions polítiques però hi continua havent diferències entre les tendències feministes. Per altra banda, durant la transició és notable la progressiva participació de les dones en el mercat laboral, marcant una diferència en el funcionament de la societat. Com més dones treballen i accedeixen a l'educació baixa la natalitat i es romp amb l'estereotip tradicional social de fins a les hores (Fagoaga, 1991, p.651). Malgrat que durant la transició es donen moltes passes endavant en relació a la igualtat i la millora de les condicions de vida de les dones, queda molt camí de la lluita feminista per normalitzar la situació. Malgrat es produeixen canvis socials i en la construcció de la família el pes de la dictadura deixa marcada parts de la societat i el progrés serà lent.

A les activitats amb l'alumnat volem treballar un vídeo dirigit per Isabel Coixet que mostra la violència domèstica i la idea social que es continua tenint de la dona. Malgrat els canvis, avançar contra la violència de gènere costà i a través de la publicitat podem veure com es manté l'estereotip femení.

Tema 13: El món actual

Hi ha una sèrie de fets que condueixen a la desaparició dels blocs creats després de la Segona Guerra Mundial. Els Estats Units es varen confirmar com

una superpotència mentre que la nova Rússia viu moments de dificultat. Per arribar a aquest punt succeeixen una sèrie d'esdeveniments que es veuran a través del tema. Així treballaran com s'arriba a al fi del comunisme i com s'organitza el nou ordre mundial. Aquest nou ordre no està absent de conflictes com les intervencions militars nord-americanes, els conflictes nacionalistes a l'est d'Europa, conflictes a l'Àfrica subsahariana o els moviments islamistes. Per altra banda es treballa la construcció de la Unió Europea, la societat i l'art en els segles XX i XXI. Posant especial atenció a la revolució tecnològica i a la globalització entenent que aquests dos factors suposen un canvi social important entre els segles XX i XXI.

La globalització i la revolució tecnològica permeten que un gran volum d'informació per premsa, ràdio, televisió i xarxes socials arribi a tots el racons del planeta. Aquest fet, a banda de moltes avantatges també genera nous problemes. En molts de casos, la quantitat d'informació va acompanyada d'un alt nivell de superficialitat i les notícies deixen d'interessar ràpidament. I moltes vegades, la informació es converteix en espectacle.

Tant el resultat d'aquesta globalització com el resultat de l'hegemonia capitalista afecten al gènere femení. La globalització ha creat una divisió internacional de la feina on les dones solen desenvolupar tasques menys remunerades i amb pitjors condicions. A més, la incorporació en el món laboral suposa una dicotomia entre els gèneres. Moltes dones es troben en la situació d'haver de comportar-se diferent dins l'entorn laboral depenent d'allò que vol aconseguir. És a dir, a les dones se'ls hi exigeix que mantinguin un estil cultural femení que xoca amb alguns dels càrrecs que volen ocupar. Si mantenen la seva feminitat són jutjades com incapaces de liderar i ascendir. Per això es considera que han d'anar en contra de les tendències culturalment inculcades per incorporar al seu caràcter característiques que culturalment no se'ls hi són associades per poder ascendir. Han de demostrar, s'han d'esforçar més per aconseguir coses que a altres persones, per ser homes se'ls hi considera naturals.

Respecte a la representació de les dones, la globalització pot arribar a multiplicar i intensificar imatges misògines i comportaments socials que no respecten el gènere femení.

Per altra banda, la indústria de la bellesa i la moda tenen molts de mitjans per difondre imatges i representacions ideològiques de les dones. Aquestes imatges poden reproduir noves versions de vells estereotips i contribueixen al consumisme. Molts autors i moltes autores prevenen sobre com el patriarcat influeix a tota aquestes indústria. La propaganda i les revistes femenines ensenyen a vigilar l'aparença física per adequar-se a models estrictes de bellesa o per sentir-se culpables amb el seu pes, talla o figura. Tot això es pot contemplar com a mesures de control.

Així, els nous mitjans massius que es difonen globalment estan creant una nova figura femenina, la dona que es construeix a si mateixa mitjançant cirurgia, dietes, exercici que al final responen a cànons de bellesa rígids i mesures de control que allunyen d'altres objectius (Castellanos, 2011, p.12, 14-17) .

Per treballar aquest temari hem preparat un petit taller per analitzar amb els alumnes quins són els seus referents femenins i quines de les característiques explicades tenen. Creim que és un bon reflex de la societat veure quines influències tenen els joves, és important conèixer-los i saber què els influeix. Per això s'ha creat aquesta activitat guiada, primer, en grup, reflexionaran sobre els seus referents i després la classe sencera tractarà els punts més destacats i les reflexions.

Tema 14: Història; passat, present i futur

Aquest tema pertany al darrer bloc del currículum. Té la intenció de reflexionar sobre el passat, el present i el futur a través de la història. Així, es tracten diferents temes on podem veure una progressió d'allò que s'ha anat treballant durant el curs. Per una part es treballarà l'evolució d'Europa, en guerra del segle XX cap a la unió econòmica i política del segle XXI. En la mateixa línia,

estudiarem les diferències i les semblances entre la revolució industrial i la revolució tecnològica. Per altra banda, es veuran quins són els resultats d'aquestes revolucions i quines són les conseqüències de l'esclafament global. En referència a la història de la dona, també es farà un recorregut per allò que s'ha estudiant durant el curs. Veurem quins han estat els principals canvis que han viscut les dones al llarg d'aquestes segles i com ha anat evolucionant el seu paper al llarg dels esdeveniments històrics destacats. Per últim, treballarem un exercici de metacognició on l'alumnat reflexionarà sobre els seus aprenentatges més significatius de la història de la dona. L'objectiu és que l'alumnat valori les activitats que s'han fet sobre història de la dona i vegi la importància que té dins la seva formació.

4.5. Metodologies emprades

En aquest apartat tractarem de forma general quines són les principals metodologies o formes d'organització que es proposen per les activitats plantejades. Aquestes metodologies són: l'aprenentatge basat en el pensament i la gamificació. Tot i que també trobam activitats fora d'aquestes metodologies. A més, a nivell més específic en algunes activitats hem volgut treballar la història oral i la microhistòria. La forma d'organitzar l'activitat a l'aula és molt important i pot donar resultats molt diferents depenent de com es plantegi. Per aquest motiu moltes de les activitats estan pensades per dur a terme treball cooperatiu i col·laborar amb els companys i les companyes.

L'aprenentatge basat en el pensament és una metodologia activa centrada en l'alumnat. Té l'objectiu de desenvolupar dinàmiques de pensament per afavorir el desenvolupament individual i grupal de l'alumnat. Per poder aprendre d'una forma activa, allunyada de l'aprenentatge centrat en el professorat i memoritzar, és importat treballar l'habilitat de pensar. Com a resultat l'alumnat aconsegueix estudiar d'una manera més enriquidora i profunda.

Aquesta metodologia s'aplica mitjançant activitats que condueixen a elaborar rutines de pensament. Les rutines de pensament s'entenen com instruments

que ajuden a l'alumnat a treballar el pensament, que els permet elaborar tasques complexes com la resolució de problemes o prendre decisions. Les rutines de pensament es poden treballar de forma individual o col·lectiva, ho podem veure en algunes de les activitats proposades:

- rutina 3-2-1: sobre les dones en la Primera Guerra Mundial
- activitat de comparar: la política de Isabel II i Carles Maria Isidre o el model femení d'Estats Units i la Unió Soviètica durant la Guerra Freda
- el grup d'experts
- gimcana de recerca

A través d'aquestes activitats es pretén treballar diferents tipus de pensament: generar idees, analitzar idees i argumentar, comparar informació o resoldre problemes, així com afavorir el pensament crític i creatiu. A més, amb l'activitat final que proposam es treballa la metacognició, reflexió sobre el propi aprenentatge, una de les finalitats més elaborades de l'aprenentatge basat en el pensament.

La metacognició permet a l'alumnat desenvolupar el pensament crític i és una bona eina a l'hora d'estudiar. Permet millorar la comprensió i l'habilitat de fer un aprenentatge de millor qualitat. Aquestes característiques i les habilitats que es treballen, a més, seran útils en la seva vida posterior a l'educació obligatòria (Higuero, 2019).

Per algunes activitats s'ha apostat per la gamificació. La gamificació és fer viure com una experiència de joc una activitat que no ho és amb l'objectiu de convertir-se en una experiència d'aprenentatge. Es fan ús de mecàniques, dinàmiques i estratègies pròpies del joc per adquirir i desenvolupar un coneixement. Aquest tipus de metodologia permet un aprenentatge significatiu i la combinació amb altres metodologies, a banda d'adaptar-se a l'alumnat i augmentar la motivació cap a l'aprenentatge (Universitat de Barcelona, p.3- 6). S'ha intentat transformar algunes activitat per tal de fer-les més lúdiques i atractives però sense perdre de vista l'objectiu d'aprenentatge.

Un altre aspecte que s'ha intentat tenir en compte a l'hora de proposar les activitats ha estat la perspectiva de la història oral i la microhistòria. La història

oral és una metodologia d'investigació que es basa en els relats i les experiències de la veu en primera persona d'un individu o un grup. Aquesta metodologia ens permet aproximar-nos a persones que han estat oblidades o silenciades a segons quines èpoques fomentant la recuperació de la memòria històrica. A més, ens pot ajudar a entendre el present que estam visquen. Ara bé, es corr el perill de caure en la subjectivitat de la persona o persones en les quals ens basam (Luque, Rodríguez i Navas, 2014, p.193- 194).

La història oral la treballam en el tema de l'Espanya del franquisme amb l'objectiu de poder col·laborar amb les famílies. Demanam a l'alumnat que approximi la seva pròpia realitat, el seu dia a dia, a la realitat dels seus pares, les seves mares o dels seus padrins i les seves padrines. Fent aquest exercici s'intenta que l'alumnat s'aproximi a les tècniques metodològiques de les ciències socials i vegi un nou aspecte de la història. A més de treballar amb la família i poder conèixer un poc millor tant la història com la història de la seva pròpia família o entorn.

La microhistòria posa el focus sobre els individus o processos menys estudiats, minoritaris. Aquesta corrent la podem incloure dins la història social. A partir d'aquest testimonis o esdeveniments minoritaris podem construir la història d'una forma més completa (López, 2014). En general, els focus de les activitats proposades està posat sobre aspectes menys rellevants però igualment importants. Creiem que donant importància a aquests esdeveniments i a aquestes persones es pot construir una societat més conscient i inclusiva.

Per últim, la organització de l'activitat és un element essencial en la metodologia emprada. A vèries de les activitats plantejades s'ha apostat per una organització cooperativa per les avantatges que presenta com potenciar l'aprenentatge de tot l'alumnat i contribuir en el desenvolupament de part de les competències bàsiques. Entenem aprenentatge cooperatiu com a grups reduïts, entre 3 i 5 persones, per aprofitar la seva interacció i maximitzar l'aprenentatge de tots. L'ideal seria construir grups el més heterogeni possible (gènere, cultura, motivació, rendiment...) Els membres de l'equip tenen una doble responsabilitat: aprendre allò que el professor o la professora els

ensenya i contribuir a que ho aprenguin la resta de la classe, a més d'aprendre a treballar en equip (Pujolàs, 2008, p.21- 24). Creim que treballant en equip es pot prestar una atenció especial al tema que estam tractant, en aquest cas la història de la dona. Compartir punts de vista, dubtes i impressions entre el grup pot ser important per enfortir aquest aprenentatge sobre el tema.

Esperam que el conjunt d'aquestes tècniques permeti a l'alumnat aprendre d'una forma més activa i conscient, que els portin a la reflexió i que li hagi interessat. La voluntat de treballar amb els companys i les companyes o amb les famílies és enriquir l'experiència i despertar la sensibilitat de l'alumnat sobre el tema. D'aquesta manera, aconseguint que s'interessi i se sensibilitzi amb el tema, els continguts poden tenir més repercussió sobre l'alumnat que ho ha treballat.

5. Avaluació

A continuació proposam quin seria el sistema que empràriem per avaluar les activitats presentades. S'exposaran uns criteris generals tenint en compte les característiques de la proposta. Realment l'avaluació depèn de l'estructura i l'organització que tenguim l'assignatura en general ja que es proposen unes activitats intrínseques a les activitats del curs. És a dir, aquest treball proposa 14 activitats, una per cada tema del currículum de 4^è d'ESO, així com l'hem estructurat nosaltres. Cada activitat s'entén que és una més entre les activitats que es duran a terme al llarg de tot el tema, aquesta només seria una més d'elles. Per aquest motiu no trobam que sigui lògic establir un percentatge a les activitats perquè depèn de l'organització i de la importància que es doni a les activitats de classe a cada centre educatiu i també dependrà del professor o de la professora que ho hagi d'impartir.

La nostra proposta seria que l'activitat rebés el mateix percentatge que qualsevol altra activitat del temari. El pes dins la nota global ja dependria dels criteris d'avaluació de l'assignatura.

Deixant de banda els percentatges i el valor numèric que se'ls hi pugui donar a les activitats presentades, que no considerem que sigui el més essencial per l'aprenentatge, establim una sèrie de criteris d'avaluació. Aquests criteris responen a les qüestions que creiem importants, que s'han de tenir en compte per afavorir l'aprenentatge.

Els criteris d'avaluació s'estableixen responent els objectius de les activitats. Insistim en que són uns criteris generals i adaptables a les necessitats concretes del professorat o de l'alumnat.

- Respondre de forma raonada i justificada les preguntes que ho requereixin.
- Argumentar de forma complexa i adequada les respostes.
- Treballar en grup sense incidències i de forma harmoniosa i complementària.
- Demostrar que s'han entès els conceptes teòrics requerits.
- Saber comparar.
- Conèixer l'abast cultural i social dels esdeveniments històrics tractats.
- Analitzar les avantatges i inconvenients de la incorporació de les dones a les tasques industrials.

S'avaluarà negativament que les activitats estiguin incompletes o no s'expressin de forma correcta. Entenem que els errors es poden cometre i formen part de l'aprenentatge si es ratifiquen adequadament. Entenem que les tasques incompletes no es poden avaluar de forma positiva i que el mal ús del llenguatge o dels termes estudiats seria un motiu per rectificar la tasca.

6. Conclusions

Creim que el treball compleix amb l'objectiu principal que ens havíem proposat, que era la incorporació d'una forma pràctica i factible de la història de la dona en el currículum de 4^t d'ESO. Hem vist la importància de tractar la història de la dona i com es pot beneficiar l'alumnat de la seva incorporació en el temari treballat.

Tot i que estam satisfets de la proposta de programació del curs i de la incorporació dels temes sobre història de la dona que hem fet, cal dir que es tracta d'una proposta com hagués pogut ser una altra. És a dir, entenem que els temes sobre història de la dona que s'han proposat són adequats als continguts del temari establert per el currículum però haguessin pogut ser uns altres. Per exemple, en el tema 11, Espanya durant el franquisme, s'ha treballat quines eren les característiques de la vida quotidiana de les dones durant el règim però s'hagués pogut treballar les institucions femenines del règim o alguna dona destacada de l'època.

La qüestió és trobar el temari que més motivi al professorat o a l'alumnat per tal de poder treballar de la forma més còmoda possible i poder interessar a l'alumnat i que així aprengui de forma significativa.

Per altra banda, també hem complert amb els objectius de treballar la microhistòria i la història social. S'ha intentat apropar la història a la realitat de l'alumnat i apropar-lo a episodis i personatges històrics menys populars però molt significatius. Esperam que treballar a aquesta escala hagi despertat l'interès de l'alumnat i l'aními a ser més crític i curiós amb allò que l'envolta.

Les activitats, igual que el temari, també podrien ser unes altres però esperam haver respectat les metodologies que hem treballat i aconseguir un aprenentatge significatiu. Com hem dit abans, les activitats són una proposta però el mateix format d'activitat es pot fer amb un altre tema i un tema pot generar activitats molt diferents. Les metodologies emprades ens han conduït a treballar unes competències i uns aspectes interessant i favorables per al desenvolupament de l'alumnat.

Per últim, recalcar que el més important que es volia aconseguir era apropar la història de la dona a les aules i fer-la més present d'aquesta manera dins la societat. Reconèixer el seu paper fonamental i històric i anar seguint el camí per apropar la igualtat i la presència femenina dins les aules.

7. Bibliografia i webgrafia

- Albert, A. (2009) *Declaració dels drets de la dona i la ciutadana, París 1791*. Barcelona, Espanya: Biblioteca de Catalunya.
- Asín, E. (1998) *La política en las olimpiadas de Berlín 1936*. Barcelona, Espanya: Centre d'Estudis Olímpics UAB.
- Article 31 de la llei 11/2016 d'igualtat de dones i homes. Butlletí Oficial de les Illes Balears núm. 99, Palma.
- Caine, B. i Sluga, G. (2000) *Género e Historia: mujeres en el cambio sociocultural europeo, de 1780 a 1920*. Madrid, Espanya: Narcea S. A. de ediciones.
- Castellanos, G. (2011) Los discursos de la globalización, la industria de la belleza y el concepto de mujer y género *Hojas de Warmi*, n. 16, pp. 1- 30.
- Decret 34/2015 de 15 de maig pel qual s'estableix el currículum de l'educació secundària obligatòria a les Illes Balears. Butlletí Oficial de les Illes Balears núm. 73, Palma.
- Domínguez, P. i García- Nieto, C. (1991) Franquismo: represión y letargo de la conciencia feminista, 1939- 1977. A B. Anderson i J. Zinsser (eds.) *Historia de las mujeres: una historia propia vol. II*. Barcelona, Espanya: Editorial Crítica.
- Fagoaga, C. (1991) La democracia. A B. Anderson i J. Zinsser (eds.) *Historia de las mujeres: una historia propia vol. II*. Barcelona, Espanya: Editorial Crítica.
- Fernández, A. (2010) Género e historia: una perspectiva didáctica. A M. J. Calvo (coord.) *Miradas multidisciplinares para un mundo en igualdad*. Logronyo, Espanya: Universidad de la Rioja.
- Fernández, A. (2005) Las mujeres como sujeto histórico: género y enseñanza de la historia. *Didáctica de las ciencias experimentales y sociales*, n. 18, pp. 5-28.
- Foleman, A. (2017) *El diario de Anne Frank*. Barcelona, Espanya: Penguin Random House Grupo Editorial.

- Ginard, D. (2011) Entre el castigo y la redención: las mujeres encarceladas en las Islas Baleares (1936- 1943). *Studia historica: Historia Contemporánea*, n. 29, pp: 237- 266.
- Ginard, D. (2013) La madre de todos lo camaradas: Dolores Ibárruri com símbolo movilizador, de la guerra civil a la transición postfranqusita. *Ayer*, n. 90, pp. 189- 216.
- González, G. (coord.) *et al.* (2018) *Marc general per a la incorporació de la perspectiva de gènere en la docència universitària*. Barcelona, Espanya: Agència per la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya.
- García, F. (2015) Salonières: Mujeres que crearon sociedad en los salones ilustrados y románticos de los siglos XVIII y XIX. *VII Congreso virtual sobre Historia de las Mujeres*, pp. 213- 234.
- Huguet, M. (2015) Voluntarias y reclutas: mujeres y ejércitos en la Gran Guerra. A Y. Gamarra i C. Fernández (coord.) *Los orígenes del derecho internacional contemporáneo*. (pp. 127- 157). Saragossa, Espanya: Institucion Fernando el Católico.
- Lafuente, I. (2008) Clara Campoamor: de la reclusión a la inclusión. *El Valor de la Palabra: Revista Anual de Pensamiento*. n. 6, pp. 311- 323. - Luque, R. M., Rodríguez, A. M. I Navas, A. M. (2014) Usos y beneficios de la historia oral. *ReiDoCrea: Revista electrónica de investigación y docencia creativa*, vol.3, pp. 193- 200.
- Maristany, J. (2013) *Mujeres en la historia*. Buenos Aires, Argentina: Pluma Digital Ediciones.
- Manrique, J. C. (2014) Incidencia del ideal de mujer durante el franquismo en el ámbito de la familia y la actividad física. *Feminismo/s* n. 23, pp. 47- 68.
- Medina, M. (2014) El papel de las trabajadoras durante la industrialización europea del siglo XIX. *Fòrum de recerca*, n. 19, pp. 149 – 163.
- Nash, M. (1984) Nuevas dimensiones en la historia de la mujer. A *Presencia y protagonismo: aspectos de la historia de la mujer*. Mary Nash (ed.), pp: 9- 51, Barcelona, Espanya: Edicions del Serbal.

- Padilla, G. i Rodríguez, J. (2013) La I Guerra Mundial en la retaguardia: la mujer protagonista. *Historia y comunicación social*, vol.18 n. 0, pp: 191- 206.
- Pastor, I. i Merino, V. (dir.) (2010) *Olypme de Gouges*. Universitat Rovira i Virgili i Observatori de la Igualtat. [Consulta 17 abril 2020].
- Pazos, C. i Polo, D. (2018) La figura de la mujer en el nazismo. *Feminismos, investigación y comunicación: una aproximación plural a la representación de las mujeres*. pp. 85- 107.
- Penche, J. (2008) Republicanismo y republicanos en Bilbao. *Historia Contemporánea*, n. 37, pp. 441- 468.
- Ponferrada, M. (2017) «Guia per la introducció de la perspectiva de gènere en la docència» Observatori per la igualtat UAB.
- Roldán, M. J. (2017) *Eso no estaba en mi libro de Historia del Arte*. Barcelona, Espanya: Almuzara.
- Rosado, A. (2018) La cosificación de las mujeres como instrumento de una ideología perversa: los cuerpos del fascismo. *Aparkia*, n. 33, pp. 185- 204.
- Rousseau, J. J. (1755) *Discurs sobre l'origen de la desigualtat entre els homes*. Elaleph.
- Simón, M.M., Ortiz, E. i Pérez, M. (2013). Historia de mujeres y trabajo. Una propuesta didáctica para la enseñanza de la historia y desarrollo de valores cívicos en la educación secundaria. *Clío*, n.39, 22 pp.
- Universitat de Barcelona “Metodologies actives i TIC per a la millora docent i de l’aprenentatge: La Gamificació” Universitat de Barcelona: Vicerecotrat de política docent i lingüística. [Consulta 4 juny 2020].
- Vilches, J. (2016) Clara Campoamor, la humanista a la que desperdició la izquierda. *La Ilustración liberal: revista española y americana*. n. 66.
- Wollstonecraft, M. (1792) *Vindicación de los Derechos de la Mujer*. Nova Jersey, Estats Units: Freeditorial.

Webgrafia:

- Berreira, D. (8 de novembre de 2018) Soldados, espías y pioneras: diez mujeres que cambiaron el curso de la I Guerra Mundial. *El Español*. Recuperat de https://www.elespanol.com/cultura/historia/20181108/soldados-espias-pioneras-mujeres-cambiaron-guerra-mundial/351244883_3.html.
- Central Intelligence Agence (2017) Virginia Hall: The Courage and Daring of "The Limping Lady". *Central Intelligence Agence*. Recuperat de <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2015-featured-story-archive/virginia-hall-the-courage-and-daring-of-the-limping-lady.html> [consulta 2/5/2020].
- Educacciontv (18 setembre 2018) *La mujer en el franquismo* [arxiu de vídeo] Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=K9ktzmRLNKU> [consulta 5/5/2020].
- Elocuent (20 març 2019) *Discurso de Dolores Ibárruri, La Pasionaria, en 1936* [arxiu de vídeo] Recuperat de https://www.youtube.com/watch?v=Q30CE8t9_rc&feature=emb_title [consulta 23/4/2020].
- Higuero, A. (28 de maig de 2019) Thinking Based Learning. *Campuseducación.com*. Recuperat de https://www.campuseducacion.com/blog/revista-digital-docente/thinking-based-learning/#Thinking_Based_Learning [consultat 2 de juny 2020].
- Huerta, J. C. (9 d'agost de 2017) *Mariana de Pineda: la heroína granadina ejecutada por luchar contra el absolutismo*. *InfoLibre*. Recuperat de https://www.infolibre.es/noticias/verano_libre/2017/08/09/mariana_pineda_68432_1621.html.
- Jódar, C. (2013) The Good Wife. Arquitectura y vida americana de los 50. *Amanece Metrópolis*. Recuperat de <https://amanecemetropolis.net/the-good-wife-arquitectura-y-vida-americana-de-los-50/> [consultat 4/5/2020].
- LA NACIÓN (8 març 2019) La historia del 8M, Día Internacional de la Mujer [arxiu de vídeo]. Recuperat de https://www.youtube.com/watch?time_continue=142&v=tu-hPxI3SXE&feature=emb_title [consulta 20/4/2020].

- López, Á. (2014) La microhistoria: historia del detalle. *Descubrir la historia*. Recuperat de <https://descubrirlahistoria.es/2014/07/la-microhistoria-historia-del-detalle/> [consultat 4 de juny 2020].
- Moura, N. (2019) On this day was born... Marie-Thérèse Rodet Geoffrin. *Woman'n Art*. Recuperat de <https://womennart.com/2019/06/26/otd-marie-therese-geoffrin/> [consultat 17 abril 2020].
- Ovchinnikova, A. (2019) Derechos de la mujer en la URSS: mitos y realidad. *Ulixé*. Recuperat de <https://www.eulixe.com/articulo/reportajes/derechos-mujer-urss-mitos-realidad/20190308063034010247.html> [consultat 4/5/2020].
- Pujolàs Maset, P. (2008) Cooperar per aprendre i aprendre a cooperar: el treball en equips cooperatius com a recurs i com a contingut. *Suports: revista catalana d'educació especial i atenció a la diversitat*, [en línia], Vol. 12, Núm. 1, pp. 21-37, <https://www.raco.cat/index.php/Suports/article/view/120854> [Consulta: 3-06-2020].
- rtvalora alora (19 gener 2012) *Mujeres en la Historia: Mariana de Pineda* [arxiu de vídeo] Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=pD9yHukfz7s>. [consulta 19/4/2020].
- Villa, I. (8 març 2009) Pasionaria. *EL CORREO*. Recuperat de <https://normasapa.com/como-referenciar-articulos-de-periodico/>.

ANNEXOS

Annex A

Bloc 1. El segle XVIII a Europa fins el 1789

Tema 1: L'Europa del segle XVIII

- La Il·lustració
- La Revolució científica: empirisme i mètode científic
- Espanya en segle XVIII
- L'absolutisme
- Romanticisme i Realisme

Bloc 2. L'era de les revolucions liberals

Tema 2: Les revolucions burgeses del segle XVIII i el liberalisme del segle XIX

- Revolució americana
- Revolució francesa (1789)
- Les revolucions liberals i la Restauració al segle XIX a Europa i Amèrica: processos unificadors i independentistes. Els nacionalismes.

Tema 3: L'Espanya del segle XIX

- Crisi de l'Antic Règim
- Restauració de l'absolutisme (1814- 1833)
- Independència de les colònies americanes (1808 - 1826)
- Revolució liberal (1833 – 1843)
- El règim moderat (1843 – 1868)
- El Sexenni Democràtic (1868 – 1874)

- La Restauració monàrquica (1874 – 1898)

Bloc 3. La revolució industrial

Tema 4: La revolució industrial: de Gran Bretanya a la resta d'Europa

- El naixement de la indústria i els transports
- Capitalisme i societat burgesa
- La resposta obrera: marxisme, anarquisme i internacionalisme.
- La industrialització a l'Espanya del segle XIX

Bloc 4. L'imperialisme del segle XIX i la Primera Guerra Mundial

Tema 5: L'època de l'imperialisme

- L'expansió colonial
- Conquesta, organització i explotació de les colònies
- Els grans imperis colonials
- L'art en el canvi de segle

Tema 6: La Primera Guerra Mundial (1914 – 1918)

- Causes de la guerra
- Desenvolupament de la guerra
- L'organització de la pau
- Els avanços tècnics

Bloc 5. L'època d'entreguerres (1919 - 1945)

Tema 7: Període d'entreguerres (1919 – 1945)

- La Revolució Russa
- La formació de l'URSS i l'estalinisme
- Els feliços anys vint als Estats Units
- El crac del 29 i la Gran Depressió
- El feixisme italià
- El nazisme a Alemanya i el Tercer Reich
- L'art en el període d'entreguerres

Tema 8: Espanya als inicis del segle XX (1902 – 1939)

- La crisi de la Restauració (1902 – 1917)
- Els anys vint: una època de radicalització social
- La Segona República (1931 – 1936): bienni reformista i bienni conservador
- La Guerra Civil Espanyola (1936 – 1939)

Bloc 6. Les causes i les conseqüències de la Segona Guerra Mundial (1939-1945)

Tema 9: La Segona Guerra Mundial (1939- 1945) i la Guerra Freda

- Causes de la Segona Guerra Mundial
- Desenvolupament del conflicte
- Les conseqüències de la guerra
- La formació de blocs antagònic
- Guerra Freda i coexistència pacífica
- La fi dels imperis colonials
- Descolonització del Tercer Món

Bloc 7. L'estabilització del capitalisme i l'aïllament econòmic del bloc soviètic

Tema 10: Un món bipolar

- Els Estats Units, líder del món capitalista
- El model europeu (1943 – 1973)
- El Japó, nova potència asiàtica
- La crisi dels països industrialitzats
- La Unió Soviètica, una gran potència
- Les democràcies populars de l'Europa del l'Est
- La revolució xinesa
- L'expansió del comunisme al món

Tema 11: Espanya durant el franquisme

- La postguerra, misèria i autarquia
- La configuració d'un sistema polític autoritari
- El «desarrollismo»: canvis polítics i econòmics (1959 – 1973)
- L'Espanya als anys 60
- L'oposició al franquisme
- La fi del règim franquista
- Cultura i art durant el franquisme

Bloc 8. El món recent entre els segles XX i XXI

Bloc 9. La revolució tecnològica i la globalització al final del segle XX i principi del segle XXI

Tema 12: Espanya en democràcia

- Els governs de la UDC (1977- 1982)
- L'Espanya de les autonomies
- L'etapa socialista (1982 – 1996)
- De la crisi econòmica al naixement de l'euro

- Els governs del Partido Popular
- La societat durant la democràcia
-

Tema 13: El món actual

- La fi del comunisme
- Un nou ordre internacional
- Conflictes i tensions al món actual
- La construcció de la Unió Europea
- Societat i ciència en el segle XX i XXI: revolució tecnològica i globalització
- L'art del món actual

Bloc 10. La relació entre el passat, el present i el futur a través de la història i la geografia

Tema 14: Història; passat, present i futur

- Europa: evolució del segle XX cap al segle XXI
- Revolució industrial i revolució tecnològica
- Conseqüències de l'escalfament global

Annex B

A aquest annex hi trobam les activitats de cada tema.

Tema 1: L'Europa del segle XVIII

Anàlisi de text: a partir de la lectura dels següents textos contesta les preguntes

- Quina imatge sobre la dona proporcionen els diferents textos?

- Què reivindiquen els textos de Wollstonecraft i de Gouges?

Podria oblidar-se d'aquesta encantadora meitat de la República⁴ que fa la felicitat de l'altra meitat? La seva dolçor i prudència mantenen la pau i les bones costums. Amables i virtuoses ciutadanes: el si del vostre sexe serà sempre governar el nostre. Felices quan el vostre cast poder, exercit només en la unió conjugal, no es fa sentir més que per glòria de l'Estat i a favor del benestar públic! [...] A vosaltres correspon mantenir sempre viu, pel vostre amable o innocent imperi i el vostre esperit insinuant, l'amor per les lleis de l'Estat i la concòrdia entre els ciutadans; unir per mitjà de d'afortunats matrimonis les famílies dividies. (Jean Jacques Rousseau 1755) (Rousseau, 1755, p.14)

Home, ets capaç d'ésser just? És una dona qui et fa la pregunta, no li trauràs almenys aquest dret. Digues, qui t'ha donat l'imperi sobirà d'oprimir el meu sexe? La teva força? Els teus talents? [...] Arbitrari, cec, inflat de ciències

4 Referint-se a la República de Ginebra, país on va nàixer i a qui dedica la seva obra *Discurs sobre l'origen de la desigualtat entre els homes*.

i degenerat, en un segle de llums i de sagacitat, en la ignorància més crassa, vol governar com un dèspota sobre un sexe que ha rebut totes les facultats intel·lectuals; pretén gaudir de la Revolució i reclamar els seus drets a la igualtat, per no dir res més. (Olympe de Gouges 1791) (Albert, 2009, p.36)

En el govern del món físic es pot observar que la dona, en relació a la força, en general, inferior a l'home. És la llei de la Naturalesa i no pareix que s'hagi de suspendre o revocar a favor de la dona. Així idò, no pot negar-se cert grau de superioritat física, fet que constitueix una prerrogativa notable. Però no contents amb la preeminència natural, els homes s'entesten en enfonsar-nos encara més per convertir-nos en objectes atractius per una estona; i les dones, intoxicades per l'adoració que sota la influència dels seus sentits els hi professen els homes, no tracten d'obtenir un interès durador en els seus cors o convertir-se en les amigues dels seus semblants que cerquen diversió en la seva companyia. (Mary Wollstonecraft 1792) (Wollstonecraft, 1792, p.3).

Tema 2: Les revolucions burgeses del segle XVIII i el liberalisme del segle XIX

Joc de rol: *L'alumnat haurà de representar un debat sobre el sufragi tenint en compte les característiques de l'època i defensant el rol que li hagi tocat. Entre els quatre rols establerts es faran tants de paperets, equitativament, com alumnes hi hagi a la classe i es repartiran de forma aleatòria. Tots els alumnes que tinguin el mateix rol tendran uns minuts per preparar-se els seus arguments i després es farà el debat.*

Rols que s'hauran de representar:

- Absolutisme
- Sufragi censatari
- Sufragi universal masculí
- Sufragi universal

Seria interessant que algun/a alumne/a moderàs el debat però sinó ho pot fer el professor/a. (És important tenir clars els continguts previs sobre el liberalisme (llibertats individuals) i el sufragisme per poder desenvolupar-se bé en el rol establert)

Tema 3: L'Espanya del segle XIX

Visualització del següent vídeo: Vídeo de la televisió de Àlora, explica breument (2:29 minuts) els fets més representatius de la vida de Mariana Pineda, la seva representació a l'obra de Federico García Lorca i la seva influència en el liberalisme espanyol de l'època ⁵.

Compara i contrasta: *els dos bàndols enfrontats a les guerres carlines seguint la tabla i respon les preguntes:*

Característiques del bàndol carlí	Característiques del bàndol isabelí
-	-
-	-
-	-
-	-

- En què s'assemblen els dos bàndols?
- En quins aspectes es diferencien els dos bàndols?

Tema 4: La Revolució Industrial: de Gran Bretanya a la resta d'Europa

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=pD9yHukfz7s>

Dinàmica reflexió: sobre els beneficis i inconvenients de la incorporació de la dona a l'àmbit laboral.

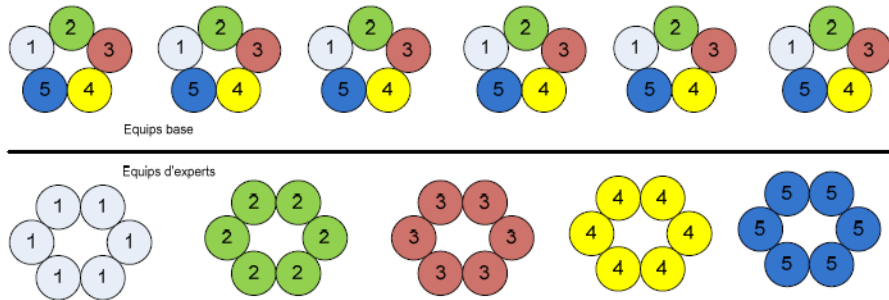
Es treballarà en grups de quatre persones. En un primer moment el grup es dividirà en dues parelles que hauran de fer un llistat dels beneficis i els inconvenients que considerin que té la incorporació de la dona a l'àmbit laboral. Quan ho tinguin tornen al treball en grups de 4 i posen en comú els seus llistats amb l'objectiu d'establir una conclusió conjunta. Segurament durant el procés sorgiran petits debats o punts a reflexionar que s'hauran de solucionar per arribar a la conclusió comuna.

Beneficis	Inconvenients
-	-
-	-
-	-
-	-
-	-
Conclusió: (quins són els principals beneficis i inconvenients?)	

Tema 5: L'època de l'imperialisme

Grup d'experts: La classe es dividirà en 5 grups. Cada grup elegirà el nom d'una de les artistes proposades per tal d'estudiar de forma més profunda la seva figura. Una vegada el grup coneix l'artista es crearan nou grups on hi hagi un integrant de cada un dels grups anteriors. Així hi haurà un expert de cada artista a cada grup. Els integrants dels nous grups formats hauran d'explicar la seva artista a la resta del grup.

Aquesta pot ser una activitat que es doni temps per fer a classe o a casa, per poder fer la recerca sobre la artista de forma adequada.

Es necessitarà Internet i aparells electrònica, mínim un per grup, per poder-la dur a terme.

Tema 6: La Primera Guerra Mundial (1914–1918)

Rutina 3- 2- 1: *(Aquesta rutina s’ha de fer una vegada abans d’exposar el temari i una vegada després.)*

De forma individual o per parelles han de completar la següent taula en relació al tema que s’exposarà: les dones durant la Primera Guerra Mundial. Han d’escriure tres idees que tinguin o n’extreguin sobre el tema, dues preguntes que es facin sobre el tema i una imatge que tinguin sobre el tema.

Una vegada explicada la teoria i vistes les imatges que es proposen es torna a fer la mateixa rutina. L’activitat mostra els pensaments previs sobre el tema i, després, les conclusions més formades que n’extreuen una vegada fet l’aprenentatge.

Poden tenir temps per consultar algunes webs a casa o a classe per després tornar a fer la rutina.

3 idees	3 idees
-	-

-	-
-	-
2 preguntes	2 preguntes
-	-
-	-
1 imatge	1 imatge

Tema 7: Període d'entreguerres (1919 –1945)

Rutina de pensament: *anàlisi i comparació de les característiques/ situacions de la dona durant el període d'entreguerres. A una de les columnes s'han d'apuntar les característiques o circumstàncies que viuen les dones durant la guerra i a l'altra quina és la comparació amb el moment de la Primera Guerra Mundial. És a dir, com ha canviat la situació. (per exemple, a la Primera Guerra Mundial es fa una crida a les dones per treballar. En el període d'entreguerres es van retirant les dones del mercat laboral)*

Característiques o circumstàncies que han de viure les dones durant aquest període	Com era aquesta característica o circumstància durant la guerra o en els períodes anteriors.
-	-
-	-
-	-
-	-

Tema 8: Espanya als inicis del segle XX (1902–1939)

Gimcana de recerca: La informació sobre Clara Campoamor, Dolers Ibárruri i Aurora Picornell l'obtendran a partir de la gimcana que proposam. L'alumnat haurà de seguir les pautes i anar completant la informació sobre aquest personatges. Treballarà per grups per tal d'agilitzar la tasca. Les pàgines web se'ls hi donaran una vegada hagin endevinat el personatge perquè sinó tendiren la informació abans.

Necessitarà un dispositiu amb Internet, mínim un per grup.

Primer Personatge (1888 Madrid- 1972 Suïssa)
--

Pistes que vos han de conduir a saber qui és el vostre personatge:

1. Fou diputada durant la Segona República.
2. Va militar al Partit Radical.
3. Va crear la *Unión Republicana Femenina* el 1931.
4. Es va haver d'exiliar durant la guerra civil. Després de la guerra no va poder tornar a Espanya.

Qui és aquesta persona?

Per què és important aquesta persona en la història de la dona?

Ajuda't amb aquestes pàgines per descobrir-ho:

https://ianasagasti.blogs.com/mi_blog/2006/03/clara_campoamor.html⁶

<https://www.uv.es/~dones/temasinteres/historia/claracampoamor.htm>

Segon Personatge (1895- 1989)

Pistes per saber qui és el vostre nou personatge:

⁶ Ambdues pàgines web són sobre els trets generals de la vida de Clara Campoamor.

1. Fou una política i activista espanyola.
2. Estava afiliada al Partit Comunista.
3. Fou diputada per Astúries el 1936 i de les Corts Constituents el 1977.
4. Durant la guerra civil va defensar la República.
5. Era coneguda com *La Pasionaria*.

Qui és aquesta persona?

Per què és important aquesta persona en la història de la dona?

Ajuda't amb aquestes pàgines per descobrir-ho:

https://www.youtube.com/watch?v=Q30CE8t9_rc&feature=emb_title⁷

<https://canalhistoria.es/perfiles/dolores-ibarruri/>

<https://contrainformacion.es/dolores-ibarruri-lucha-igualdad-justicia-social/>

Tercer Personatge (1912 Palma- 1939 Porreres)

Pistes per saber quin és el vostre darrer personatge:

1. Fou una política i sindicalista mallorquina.
2. Fou militant comunista. El 1935 va ser empresonada per distribuir propaganda comunista il·legal.
3. Va ser empresonada durant la guerra civil i va ser assassinada el 1937 després d'un període a la presó.
4. El 2017 la varen nomenar Filla Predilecta de l'illa de Mallorca.

Qui és aquesta persona?

Per què és important aquesta persona en la història de la dona?

⁷ Les tres pàgines aporten informació general sobre Dolores Ibárruri.

Ajuda't amb aquestes pàgines per descobrir-ho:

<https://www.hexagonfeminista.com/aurora-picornell>⁸

<http://dbe.rah.es/biografias/106249/aurora-picornell-femenias>

Tema 9: La Segona Guerra Mundial (1939- 1945) i la Guerra Freda

Observa i respon: *Observa amb atenció les següents vinyetes⁹ i respon les preguntes¹⁰.* Les imatges es podrien projectar a classe per tal de poder-les observar millor.

descriuries la vida d'Anne a la primera vinyeta?

- 8 Ambdues pàgines web dedicades a difondre els aspectes generals de la figura d'Aurora Picornell.
- 9 Les imatges, que s'haurien d'ampliar per veure-les millor mostren tres moments diferents de la vida d'Anne. La primera és el moment del seu aniversari, abans de la guerra, quan li reglen el diari. La segona l'inici de la persecució dels jueus i la tercera quan ella i la seva família ja es troben reclosos durant la guerra.
- 10 Les vinyetes estan extretes del llibre Foleman, Ari (2017) El diario de Anne Frank. Barcelona, Espanya: Penguin Random House Grupo Editorial.

- Quin moment de la Segona Guerra Mundial creus que descriu la segona vinyeta?
- Quines condicions de vida tenia la família Frank i les altres quatre persones amagades amb ells?
- Què creus que és el que va costar més a una persona com Anne d'estar tancada i amagada?

Tema 10: Un món bipolar

Compara i contrasta: A partir del que has treballat a classe i d'aquestes dues imatges, compara com era el model femení dels Estats Units i de la Unió Soviètica amb l'ajuda de la graella: (es poden afegir ítems a la graella).

Model EUA	Semblances:	Diferències:	Model URSS
Característiques:			Característiques:

Tema 11: Espanya durant el franquisme

Activitat de recerca i història oral familiar: *Parla amb alguna familiar teva propera a l'època que hem estudiat per poder entendre millor les condicions de vida de les dones en aquest període¹¹. Compara el teu dia a dia amb el seu dia a dia. Et pots guiar amb les següents preguntes i afegir-ne de noves:*

Tema	La meva familiar	Jo
1. Quines activitats extraescolars practica/àveu?		
2. Què vos agradava més d'anar a classe?		
3. Què et fa/ feia més il·lusió del teu futur?		
4. Quines tasques feis a la vostra llar?		

Tema 12: Espanya en democràcia

Anàlisi audiovisual: *l'alumnat haurà de reflexionar i respondre les preguntes sobre es següent vídeo¹²:*

Es necessitarà un projector i ordinador on poder projectar el vídeo.

<https://www.rtve.es/alacarta/videos/50-anos-de/50-anos-mujer-cosa-hombres-isabel-coixet/5128059/>

Quina és la teva opinió personal respecte els continguts del vídeo?

¹¹ Pot ser hi ha alumnes de fora d'Espanya que no tenen el testimoni del franquisme a Espanya. S'hauria de veure si tenen algun familiar o persona que si ho hagi viscut i serveixi per l'exercici. Sinó depenent de la nacionalitat es pot fer el mateix exercici amb un episodi similar de la història del país de procedència de l'alumne/a.

¹² El vídeo correspon a la sèrie documental de TVE *50 años de* dirigit per Manuel Arranz. Concretament aquest vídeo està dirigit per Isabel Coixet. Cada episodi reviu un període de la història d'Espanya a partir de les emissions de TVE. Aquest episodi tracta el paper tradicional de la dona en la societat espanyola i la repercussió que tenen en els mitjans de comunicació els casos de violència masclista. El vídeo alterna anuncis on es pot veure el prototip de dona i fragments dels informatius on s'anunciaven les morts per violència de gènere.

Què creus que vol transmetre el vídeo a les persones que el veuen?
Creus que la situació que mostra el vídeo i l'actual és molt diferents?
Quins avanços creus que s'han fet? Quins queden per fer?

Tema 13: El món actual

Taller de reflexió sobre els models femenins¹³: *Es treballarà en petit grup. Les reflexions del grup seran anotades per un secretari per poder-les compartir a nivell de classe amb l'objectiu d'anar descobrint quins són els seus referents femenins, a què es dediquen, quina imatge donen i a través de quin mitjà reben aquests referents.*

1. Enumera quins són els teus referents femenins:
2. Per què considerau que són referents?
3. A partir de quin mitjà vos arriben les seves imatges i la seva informació?
4. Tenen alguna de les característiques que hem treballat a classe?

¹³ Aquest taller pot ser es podria fer amb l'ajuda del Departament d'Orientació del centre o amb un organisme adequat depenent de la organització de cada centre.

Observacions en acabar el taller: *Aquestes observacions es faran una vegada tots es grups hagin exposat el resultat de les preguntes anterior. És un mode de concloure l'activitat i treballar la classe sencera.*

- Quin percentatge dels vostres referents treballen a al indústria de la moda, la cosmètica?
- Els referents que treballen a l'espectacle tenen un físic concret, semblant a les que treballen a moda i bellesa?
- Com creis que afecten aquests cànons de bellesa a la societat?
- Per què creis que és tan important el físic?

Tema 14: Història; passat, present i futur

Metacognició: *Activitat de reflexió sobre allò que s'ha treballat durant el curs de la història de la dona. Es tracta de recapitular els aprenentatges adquirits i veure el progrés personal dels i les alumnes segons el seu propi criteri, què consideren que han après. Respon les següents preguntes tenint en ment els aprenentatges adquirits durant el curs.*

- Quins temes són els que t'han interessat més?
- Què és allò que t'ha sorprès més?
- Creus que sabies molt sobre la història de la dona abans d'aquest curs?
- Per què creus que és important la història de la dona?
- Has canviat la teva forma de pensar en algun aspecte?
- Creus que és important que se'n parli a classe?